

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

KOUZELNÉ PRVKY V POHÁDKÁCH KARLA JAROMÍRA ERBENA BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jana Slavíková
Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
léta studia (2011 - 2014)

Vedoucí práce: *Prof. PhDr. Viktor Viktora*

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň 11. dubna 2014

.....
Jana Slavíková

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Viktoru Viktorovi za věnovaný čas, ochotu, dobré rady, připomínky a nápady při zpracování bakalářské práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Karel Jaromír Erben.....	2
2.1 K.J.Erben a pohádka.....	4
2.2 Grimmovské podněty	5
3. Kouzelné prvky	8
3.1 Soubor kouzelných prvků.....	8
3.2 Členění.....	8
3.3 Vybrané pohádky.....	9
3.4 Funkce kouzelných prvků.....	13
4. Poměr mezi kouzelnými a reálnými prvky v českých pohádkách	14
4.1 Reálné prvky.....	14
4.2 Srovnání kouzelných a reálných prvků	16
5. Ruské pohádky	18
5.1. Motiv krutosti	18
6. Porovnání kouzelnosti mezi českými a ruskými pohádkami.....	21
7. Porovnání vztahů mezi postavami v českých a ruských pohádkách	29
7.1 Vztah mezi matkou a nevlastní dcerou.....	29
7.2 Vztah mezi matkou, vlastní a nevlastní dcerou	29
7.3 Vztah mezi králem a jeho syny.....	32
7.4 Vztah mezi králem a ostatními postavami.....	34
8. Závěr.....	35
9. Seznam literatury	37
10. Resumé	38

1. Úvod

Téma Kouzelné prvky v pohádkách Karla Jaromíra Erbena jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala, protože jeho pohádky jsou mi blízké. Erbenovy pohádky jsou mi blízké zejména proto, že v nich většinou vítězí dobro nad zlem a každý zlý čin bývá po zásluze potrestán. Na začátku práce popisuji Erbenovo mládí, první pokusy o pohádky, jeho postoj k pohádkám a podněty, které Erbena ovlivňovaly. V další kapitole se zabývám kouzelnými prvky. Sestavuji soubor kouzelných prvků a rozčleňuji ho. Přemýšlím o funkci kouzelných prvků. Ve třetí kapitole hledám reálné prvky v českých pohádkách. Následně porovnávám poměr mezi reálnými a kouzelnými prvky. Ve čtvrté kapitole se pokouším nastínit motiv krutosti v ruských pohádkách. V poslední kapitole porovnávám vztahy mezi postavami v českých a ruských pohádkách. Zaměřuji se na vztah mezi matkou a nevlastní dcerou a na vztah mezi matkou, vlastní a nevlastní dcerou. Dále se zaměřuji na vztah mezi králem a jeho syny a poté na vztah mezi králem a ostatními postavami. Vše dokládám na ukázkách z jednotlivých pohádek. V závěru se snažím shrnout poznatky, ke kterým jsem dospěla v jednotlivých kapitolách.

2. Karel Jaromír Erben¹

Jméno Karla Jaromíra Erbena je spjato s českým romantismem 19. století. Byl rodákem z městečka Miletín, kde obyvatelé zachovávali pradávné zvyky a obyčeje. Měli rádi písně a tance. V jejich fantazii se rozvíjely pohádky, pověry, báje. Životní moudrost obyvatel pak vedla ke vzniku výstižných přísloví. Po otci byl bystrý, pilný a poctivý, za své umělecké nadání vděčil své matce a jejímu rodu. Měl mimořádné nadání pro zpěv a hudbu. Hudba ho také provázela při sběru lidových písní.² V letech 1825-1831 studoval na gymnáziu v Hradci Králové a toto období pro něj bylo důležité.³ Do Erbenova života zasáhl jeho spolužák Jan Lhota. Když Erben předčítal u miletínského rybníka svou německou báseň, Jan Lhota podotknul, že když básní Čech německy, je to, jako když dříví do lesa nosí. Erben se nad tímto výrokem zamyslel a vzal si ho k srdci.⁴

Po ukončení studia na hradeckém gymnáziu šel studovat do Prahy, kde musel nejdříve absolvovat dva ročníky filosofického kursu a poté teprve odbornou čtyřletou fakultu podle výběru. Získal zde několik dobrých přátel, byl mezi nimi např. Karel Havlík, Antonín Rybička, Karel Vladislav Zap, Karel Boleslav Štorch. Osudové pro něj bylo přátelství s Karlem Hynkem Máchou.⁵ „Společně s ostatními rádi sedávali v zadní místnůstce Komárkovy kavárny v Ungeltě, kde se kolem Máchy sdružovali mladší.“⁶

„V tomto družném prostředí se formovala za Máchova vedení nová mladá generace literárního romantismu u nás. Nastupovala od počátku třicátých let s docela jiným životním pocitem než jejich předchůdci, kteří se narodili ještě před sklonkem 18. věku.“⁷

V této době mladý Erben teprve zkoušel, jaké žánry by mu nejlépe vyhovovaly.⁸ Jeho mladá lyrika z roku 1834 byla ihned zhudebněna, básnické texty byly hudebního rázu. Dále se pokoušel o epiku, a to zejména o historickou poému a baladu.⁹ V této oblasti však nebyl úspěšný, a tak práce zanechal již na samém začátku.

¹ Věcné informace jsou od Julia Dolanského z díla Karel Jaromír Erben: studie s ukázkami z díla.

² DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 12-13

³ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 16

⁴ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 17

⁵ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 21-22

⁶ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 22

⁷ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 22

⁸ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 23

⁹ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 29

Zjistil, že mu více vyhovují balady v lidovém duchu. První baladu pojmenoval *Smolný var*, druhou nazval *Polednice*. V druhé baladě zvolil podobný námět jako ve *Smolném varu*. Smrt dítěte ale nezaviní náhodné neštěstí, ale pohádková bytost.¹⁰ „Poprvé v epice se tak Erben uchýlil do mýtické říše pohádek a pověr.“¹¹ V pozdějších baladách pak chtěl ukázat boj člověka s osudovým určením, který nezůstane bez trestu.¹² Následovaly pokusy o prózu, kde se jasně objevovaly sklony k satíře a také ke společenské kritice.¹³ V oblasti dramatické literatury můžeme zmínit Erbenovu veselohru *Sládci*. Divadlo měl rád a s divadlem je také spojena jeho první známost.

Při divadelních zkouškách poznal Betyнку Mečířovou, kterou si později vzal za manželku.¹⁴ Důležité bylo také seznámení s Františkem Palackým, ten si Erben vybral, aby mu pomohl uspořádat Svatováclavský archiv. Královská společnost nauk, díky Palackému, pověřila Erben funkci aktvára. V únoru 1846 ho výbor Vlasteneckého muzea jmenoval asistentem muzea a těsně před tím, než mu bylo 40 let, získal stálé místo archiváře města Prahy.¹⁵

Nebyla náhoda, že se zajímal o lidové písně a i o další projevy lidové slovesnosti.¹⁶ Sbíral písně doma v Miletíně. Nechával si od lidí předzpěvovat písně či vyprávět pohádky. Dost materiálu získal např. od matky přítele Havlíka, nové texty mu napsala Betyнка Mečířová. Prostřednictvím svých důvěrných přátel shromažďoval materiál i z dalších krajů. Roku 1841 vyšly *Písně národní v Čechách* s nápěvy. V letech 1862-64 vyšla jeho sbírka *Prostonárodní české písně a říkadla*. Tato sbírka byla svědectvím života českého lidu na vesnici od 18. století až do roku 1848.¹⁷

¹⁰ DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 32

¹¹ DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 33

¹² DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 36

¹³ DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 37

¹⁴ DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 44

¹⁵ DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 54

¹⁶ DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 55

¹⁷ DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*, str. 61

2.1 K.J.Erben a pohádka

„Úzce s písněmi souvisel především zřetel k pohádkám jako k nejvýraznějšímu projevu lidové slovesnosti, tvořené prózou.“¹⁸

Erben viděl v pohádkách doklad lidové fantazie, jež je specifická pro každý národ.¹⁹ Lidové vyprávění pro něj bylo základem, z něhož vycházel. Po jeho původu zatím dál nepátral.²⁰ Již v prvních pohádkoslovných pokusech přemýšlí o charakteru české pohádky a snaží se vytěžit z pohádek co nejvíce po stránce mytologické a etické.²¹ Nejstarší známý zlomek pohádky, pocházející z konce třicátých let, se nazývá *Očarováný zámek*, další pohádkový fragment nese název *Zrcátko* s podtitulem *pověst národní*. Poté vznikl náčrtek pohádky *Zlatovlasá panna* a veršovaná dětská pohádka *Slepička a kohout*. Humoristického rázu bylo vypravování *O hloupém Kubovi*, *Škola bohatí* a *Svatý Štěpán*.²²

Již v prosinci roku 1843 sdělil příteli Zapovi, že se chystá vydat některý svazek báchorek neb pohádek národních v próze. Erben také dovedl zapisovat syrové lidové texty v původním nářečí. Důkazem toho je náčrtek pohádky *Kozo, drž!*. Zaznamenal ji na Domažlicku a pak přepracoval na pohádku *Jirka s kozú*.²³ V roce 1844 vyšly v *České včele* pohádky *O třech přadlenách* a *Dobře tak, že je smrt na světě*.²⁴

V padesátých letech už definitivně přešel od poezie k próze a tvořil především české pohádky. České pohádky podrobně studoval a porovnával je s pohádkami jiných slovanských národů. Díky tomu přemýšlel nad *výborem z pověstí národních slovanských v původních jazycích*. Mnohé pohádky zůstaly bohužel nedopsány např. o *Kulhavé lišce*, *O třech dracích*, o *Draku dvanáctihlavém*.²⁵ Roku 1854 publikoval v *Zlatých klasech* pohádkovou anekdotu *Hrnečku vař!*. Na začátku padesátých let vznikla první verze pohádky *Dlouhý, Široký a Bystrozraký* uveřejněná roku 1855 v almanachu *Perly české*. Na konci bachovské éry vytvořil trojici pohádek: *Pták Ohnivák*, *Liška Ryška* a *Zlatovláska*.

¹⁸ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 62-63

¹⁹ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 63

²⁰ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 50

²¹ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 51

²² DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 63

²³ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 64

²⁴ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 63

²⁵ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 329

Vrchol jeho pohádkářského umění představují *Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda*, které byly uveřejněny v *Máji* roku 1860.²⁶ Roku 1865 vychází sborník *Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* neboli *Čítanka slovanská*.²⁷ Po vydání *Kytice* Erben přemýšlí, že připraví svazek českých pohádek. Jak ale srovnává české pohádky s jinოსlovanskými, nalézá mezi nimi shodu. To ho přivádí na myšlenku vydat *výbor z pověstí národních slovanských v původních jazycích*.²⁸

*„Odráží-li se vůbec i v lidových pohádkách nezdolná víra, že dobro vítězí nad zlem a zlo bývá vždycky poraženo, vtěloval Erben tento optimismus také do svých pohádek tím uvědoměleji, že je psal v mimořádně těžké době reakčního absolutismu. Snažil se bojovat i pohádkami proti obecné skleslosti a udržovat naději na lepší budoucnost.“*²⁹

Smyslem Erbenova života a práce byla snaha prospět národu a lidu.³⁰ Ve svých pohádkách nechával zvítězit chudé nad intrikami boháčů a králů.³¹ Erben byl jeden z prvních, kdo si uvědomil význam českých pohádek. Zpočátku ho zajímala lidová obrazivost, ale brzy se snažil rozluštit z pohádkového materiálu zbytky pradávných mýtů, lidových představ o vzniku světa a člověka, o názorech na dobro a zlo i víru v osud. Čím více studoval české pohádky, tím více se zobrazovala látková příbuznost s pohádkami ostatních evropských národů.³²

2.2 Grimmovské podněty

Ve 40. letech vydal K. J. Erben své první studie zabývající se slovanskou mytologií a jeho hlubší odborný zájem byl znát v 50. a 60. letech. Česká obrozenecká věda čerpala podněty z německých zdrojů a můžeme říci, že počátek bádání o slovanském bájesloví lze nazvat epochou grimmovskou. *„Byla to doba, kdy českou obrozeneckou vědu plně zaujalo mytologizující pojetí folklorní tvorby, na niž bylo pohlíženo jako na dokumenty dávnověku národa. Bratři Jacob a Wilhelm Grimmové a jejich následovníci vycházeli z předpokladu, že každý národ si v nižších lidových vrstvách uchoval hlubinnou "vzpomínku" na pohanské časy.*

²⁶ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 332

²⁷ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 135

²⁸ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 136

²⁹ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 333

³⁰ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 397

³¹ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 398

³² DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 401

Původní mýtus sice podlehl vlivu křesťanství a v historických pramenech o něm mnoho nenacházíme, avšak stopy kultu pohanských bohů a ostatních mytických dějů lze rekonstruovat z lidových písní, obyčejů, báchorek, pověr apod.“³³

Tento přístup vedl ke srovnávacímu studiu. Porovnáním německých pohádek s tvorbou ostatních národů, přišli bratři Grimmové na nápadné shody a obdoby. Tyto shody a obdoby v tvorbě vysvětlovali jejich mytickým jádrem.³⁴ „Není divu, že k zásadám tzv. mytologické školy se přihlásil i Erben, jeden z nejvýznamnějších "grimmovců" ze slovanských zemí.“³⁵ Erben byl odhodlán věnovat se na vědecké úrovni bájeslovnému systému starých Slovanů. Sbíral materiál ze slovanské mytologie, sbíral i materiál rukopisný. Ze zaznamenaných zvyků, obyčejů, pohádek, písní a pověstí vyvozoval zákonitosti slovanské kosmogonie a teogonie. Důkazem je jeho nedokončená studie *Vídy čili sudice*, vydaná až posmrtně Edvardem Jelínkem ve Slovanském sborníku (1883), kde jsou zaznamenány výsledky jeho pilného studia v oblasti slovanských bájí.³⁶

Pohádkám byl přisuzován význam bájeslovný. Erben byl přívržencem jednoho směru pogrimmovské školy, tzv. teorie solární. Ta přihlížela k symbolizaci slunce. Větší část slovanských pohádek vztahoval k zimnímu slunovratu. „Podle jeho výkladu mocný černokněžník v pohádce "Dlouhý, Široký a Bystrozraký" (Perly české 1855), který drží v zajetí krásnou pannu královskou, je bůh zimy, který vězní bohyni léta, živoucí přírodu. Mladý kralovic, který svou nevěstu vysvobozuje, je jarní slunce, oni tři tovaryši, kteří pomáhají zachraňovati princeznu z povětří, ze země a z vody, jsou "příroda ve třech svých způsobách.“³⁷ Dokladem bájeslovných zájmů Erbena je publikace *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, vydaná roku 1869 v *Matici lidu*. Tato publikace obsahuje 90 pohádek z celé oblasti slovanské, s výjimkou českých a slovenských. Z nich bylo 57 otištěno v původním znění v *Čítance slovanské*. Nově bylo přidáno 33 pohádek. Uspořádání je založeno na hledisku mytologickém. Sbírká začíná bájemi kosmogonickými o stvoření světa, člověka apod. Následně jsou zde báje o nadpřirozeném zrození a prvotním věku, o zvířatech a lidech.

³³ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské bájesloví*, str. 7

³⁴ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské bájesloví*, str. 24

³⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské bájesloví*, str. 7

³⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské bájesloví*, str. 22

³⁷ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 139

Dále zde můžeme najít pohádky o živlech, báchorky zosobňující osud. V závěru jsou pohádky, které zobrazují mravní názory lidu, příběhy ze života, anekdoty, žertovné příběhy. Erben texty upravoval, konkrétně ruské texty zkracoval. Často vynechal typický začátek i konec, příznačný pro ruské pohádky. Vyhýbal se stejně jako v českých pohádkách drsné prostomluvě svých předloh a strojených či přesládlých výrazů.³⁸ Jediný, kdo s ním mohl v pohádkové oblasti soupeřit, byla Božena Němcová.³⁹

*„Ač i Erbenovy pohádky jsou stvořeny z umělcovy obrazivosti, nikdy neopouštějí půdu pravděpodobné skutečnosti, pohádková logika nenadálých dějových obrátů je až neúprosná.“*⁴⁰ Vše je založeno na přísném řádu a na koncepci bájeslovné.⁴¹ Způsob vyprávění je jedinečný. Jazyk je čistý a správný. Vypravování odposlouchával od lidu. Zjistil, že lid se vyjadřuje stručně a přímo. Proto tedy vypravuje v krátkých, prostých větách, vyhýbá se souvětím.⁴²

*„Vše spěje v Erbenových pohádkách k přísné objektivitě. Dějovost je uvážená, nepřipouští se na rozdíl od Němcové žádné vložky citové a smyslové, žádné snění a nálady. I v krajinném líčení je vrcholný klid, není to popis básniřský sám pro sebe, nýbrž líčení je zasazeno do rámce dějového pohybu - vzpomeňme na krásu spícího zámku v "Živé vodě", jímž princ rychle prochází, až přijde k samotné princezně, nebo na popis smutného průvodu s dcerou královskou (Drak dvanáctihlavý), který nás dovede až na zápasště. Mluva je houževnatě tříbena a pilována. Vše je vyvážené, klasicky uměřené - českými pohádkami dopíná se Erben jako "Kytici" nejvyšších cílů uměleckých, jimi dosahuje plnou měrou mladistvých tuch o české národní klasičnosti.“*⁴³

Společně s Boženou Němcovou stojí u základů bohatého fondu pohádkové obrazivosti, z níž rostl v dalších pokoleních smysl pro dobro, krásu a spravedlnost u každého z nás.⁴⁴

³⁸ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 142

³⁹ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 333

⁴⁰ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 169

⁴¹ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 168

⁴² GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 169

⁴³ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*, str. 170

⁴⁴ DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*, str. 402

3. Kouzelné prvky

V této kapitole se budu zabývat kouzelnými prvky, které se objevují v pohádkách Karla Jaromíra Erbena. Mou snahou bude sestavit soubor kouzelných prvků, rozčlenit je a doložit příklady na jednotlivých pohádkách. Posléze se pokusím určit funkci kouzelných prvků a určit poměr mezi kouzelnými a reálnými prvky. Výchozím dílem budou České národní pohádky.

3.1 Soubor kouzelných prvků

Při hledání kouzelných prvků jsem vycházela ze sedmi pohádek a to: *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, *Živá voda*, *Pták Ohnivák a liška Ryška*, *Zlatovláska*, *Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda*, *Dvojčata*, *Jabloňová panna*. Do souboru kouzelných prvků, jež se objevují v těchto sedmi pohádkách, bychom mohli zařadit: kouzelné síly, nadpřirozené schopnosti a dovednosti, mluvící zvířata, zázračné předměty, pohádkové bytosti, přeměny a zakletí. Co se týká zázračných prvků, mohli bychom také zmínit prvek času, se kterým Erben ve svých pohádkách pracuje. Čas v jeho pohádkách ubíhá výrazně rychleji.

3.2 Členění

Z výše uvedených pohádek lze ke klasickým pohádkovým bytostem zařadit např. krále, královnu, ptáka Ohniváka či Zlatovlásku. Tyto bytosti se nevyznačují žádnými zázračnými schopnostmi. Mezi typické nadpřirozené bytosti patří např. černokněžník, Děd-Vševěd či drak. Draka bychom mohli uvést i do říše zvířecí. Tyto bytosti jsou nereálné a nalezneme je jen v říši pohádek. Objevují se tu také bytosti podobné lidským, které však mají nadpřirozené schopnosti jako např. Sudičky, Dlouhý, Široký a Bystrozraký. Nedílnou součástí pohádek jsou také zvířata, jež mluví, např. holubice. Potom také zvířata mluvící a ovládající zároveň nadpřirozené schopnosti, např. liška Ryška. Specifickou bytostí je vlk v *Živé vodě*, ten mluví a má nadpřirozené schopnosti, ale jedná se o převtělení zemřelého člověka. Ze zázračných předmětů je zde zastoupena např. živá a mrtvá voda. Živá voda se objevuje hned v několika Erbenových pohádkách. Dále např. kouzelný proutek, mladící jablka, ta mají zázračnou sílu a dokáží člověku vrátit mládí, či voda ze studny. Ta dokáže uzdravovat nemocné. Zakletí postihuje většinou panny či královny, které jsou zaklety buď v nějaký předmět, zvíře, nebo ve starou babici.

Často také dochází k proměnám, a to člověka ve zvíře či člověka v nějaký předmět. Můžeme vidět také proměnu předmětu v člověka. Proměňovat se také může zvíře v nějaké jiné zvíře či pohádkovou bytost, např. liška Ryška.

Jako samostatný soubor bychom mohli uvést nereálné předměty. Tyto předměty nemají žádnou kouzelnou sílu či moc, jsou typické pouze pro pohádky a v reálném životě se nevyskytují. K těmto předmětům patří např. zlatý klíč, železný zámek, zámek ze stříbra, křišťálová hora, zlaté lože, stříbrný pás, zlatý most apod.

3.3 Vybrané pohádky

V pohádce Dlouhý, Široký a Bystrozraký jako pohádková postava vystupuje král a mladý kralevic. Kralevic je hlavním hrdinou a střetává se s černokněžníkem. Kouzelné schopnosti a dovednosti můžeme sledovat u Dlouhého, jenž má schopnost se natahovat. „*I začal se Dlouhý natahovat, tělo jeho kvapem rostlo, až byl tak vysoký jako ta jedle; pak sáhl pro to hnízdo a v okamžení smrštil se zas a královi ho podává.*“⁴⁵ Dále u Širokého, který se umí rozšiřovat, a u Bystrozrakého, ten dokáže vše prohlédnout. „*Pak obrátil se ku protější skále, odvázal šátek a upřel na ni své žhavé oči; a skála začala praštět a kusy litaly z ní na všechny strany, a za maličkou chvíli z ní nezůstalo nic než hromada písku.*“⁴⁶ Kralevicovým úkolem bylo uhlídat královnu po dobu tří nocí. Nesměla mu utéct. Pokud by úkol nebyl splněn, kralevic by zkameněl jako jeho předchůdci. Královna byla vždy černokněžníkem proměněna v určitou věc, jako například v žalud, zlatý prsten či v drahý kámen. Když byla v této podobě kralevicem a jeho třemi pomocníky nalezena, proměnila se zpět v královnu, když byl kámen hozen na zem. Kralevic splnil svůj úkol a černokněžník se proměnil v černého havrana. V závěru se předchozí zkamenělí zachránci proměnili opět v živé bytosti.

V Živé vodě opět jako pohádková postava vystupuje král, tři královice a královna. Král poslal postupně své syny pro živou vodu, aby ho vyléčila z nemoci. První dva synové v nejbližším městě prohráli sami sebe, teprve třetí syn byl úspěšný. U kralevice se objevil vlk, kralevic ho chtěl nejdříve zabít, ale nakonec ho vzal s sebou, aby mu vlk pomáhal radou i skutkem. Vlk byl ve skutečnosti přetvářený duch mrtvého člověka, kterého kralevic vykoupil z jeho dluhů. Teprve pak byl dlužník řádně pohřben.

⁴⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 23

⁴⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 24

Vlk měl nadpřirozené schopnosti, uměl se vznést do povětří a letět přes krajinu až do zámku se živou vodou. „*Královič vsedl na vlka a vlk se s ním vznosl do povětří, výš nežli ten les, níž nežli oblaky, huňatým ohonem vesloval, a jako šipka letěli přes hory doly, přes vody brody, až přiletěli na jednu horu; ta hora byla křišťálová a na ní zámek z čistého stříbra.*“⁴⁷ Překážku v zámku představoval dvanáctihlavý drak, jenž tam hlídal spící pannu. Královič si nabral živou vodu a drak ho poté pronásledoval při cestě ze zámku. Královič draka zabil. Panně, jež se probudila po zabití draka, se po nějaké době narodil syn. Erben tu používá prvek „kondenzovaného“ času. „...*a ten rostl vůčihledě, ne po rocích, ale po dních.*“⁴⁸ Ze zázračných předmětů se tu kromě živé vody objevuje i mrtvá voda.

V ptáku Ohniváku a lišce Ryšce nalezneme opět krále a tři královice. I v této pohádce nalezneme prvek „kondenzovaného“ času. V královské zahradě rostlo zlaté jablko, které „...*ráno odkvétlo, ve dne vzrostlo a do noci dožrálo, a druhé ráno květlo zas jiné.*“⁴⁹ Král postupně poslal své tři syny, aby hlídali v noci jablko a zjistili, kdo zlatá jablka odnáší. Nejmladší syn zjistil, že zlodějem je zlatý pták. Spolu s bratry se vydal hledat zlatého ptáka. Každý jel jinou cestou. K nejmladšímu královiči se přiloudila liška Ryška, a protože ji neodehnal jako jeho bratři a rozdělil se s ní o jídlo, pomáhala královiči v získání ptáka Ohniváka. Měla nadpřirozené schopnosti - smetávala hory, plnila doly a přes vody stavěla mosty. Při zpáteční cestě se měnila ve Zlatovlásku, následně v koně Zlatohřiváka.

Přeměnu ve Zlatovlásku dokládá následující ukáзка: „*Tu skočila v lese přes vývratek, udělala kozelec, a místo lišky Ryšky stála tu druhá panna Zlatovláška, právě taková, jako si ji vezl královič.*“⁵⁰ Když se panstvu zdálo, že mají Zlatovláška či kůň Zlatohřivák liščí oči, proměnila se zpět v lišku Ryšku. V poznání zlatovlasé panny pomáhala královiči zlatá muška a sama Zlatovláška mu také radila. Královič se s Zlatovláskou a ptákem Ohnivákem při cestě domů zastavil pod košatým stromem a usnul. Jeho bratři ho zabili. Liška Ryška ho pak pomocí živé a mrtvé vody přivedla zpět k životu. Nejdříve díky mrtvé vodě, jeho tělo zpět srostlo a po pokropení živou vodou opět ožil. V názvu pohádky se sice objevuje pták Ohnivák a liška Ryška, ale do pohádky je ještě zakomponována Zlatovláška.

⁴⁷ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 32

⁴⁸ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 35

⁴⁹ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 38

⁵⁰ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 45

V samostatné pohádce o Zlatovlásce nalezneme znovu krále, ten měl kouzelnou schopnost. Rozuměl všem zvířatům. Jejich řeči rozuměl poté, co snědl hada, kterého mu přinesla stará babička. Had měl kouzelnou moc a každý ho z něho ochutnal, poté rozuměl zvířecí řeči. Královský kuchař Jiřík nesměl při přípravě hada ani kousek ochutnat, jinak by byl o hlavu kratší. Jiřík však neuposlechl a ochutnal a také rozuměl řeči všech zvířat, stejně jako král. Král měl podezření, že ochutnal a dal mu za úkol nalít víno, ale nesměl ani přelít ani nedolít. Jiřík přelil. Král mu slíbil milost, pokud mu přivede zlatovlasou pannu. Při cestě za zlatovlasou pannou Jiřík pomohl mravencům, dvěma krkavčatům a rybě.

Ti mu pak jeho pomoc opláceli při plnění úkolů. Jiřík musel přinést perly, které se rozsypaly ve vysoké trávě, zlatý prsten, jenž se ztratil v moři a musel přinést živou a mrtvou vodu. Jiříkovým pomocníkem byla také moucha. Tu Jiřík zachránil před jistou smrtí. Moucha mu poté pomáhala poznat zlatovlasou pannu. Po návratu byl Jiřík i přes králův slib stejně popraven a Zlatovláska ho pomocí živé a mrtvé vody znovu vrátila k životu. Nejdříve ho pokropila mrtvou vodou a hlava mu srostla. Následně ho pokropila živou vodou a Jiřík oživil. Král chtěl následně také omládnout jako Jiřík a rozhodl, aby ho popravili a následně pokropili živou a mrtvou vodou. Kropili ho bohužel nejdříve živou vodou, kterou všechnu vypotřebovali, a až následně mrtvou. Hlava mu tak s tělem srostla, ale zůstal mrtev.

V pohádce Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda najdeme opět postavu krále a královny. Tři sudičky pomáhají Plaváčkovi ve svízelných situacích. Plaváček dostal za úkol přinést tři zlaté vlasy Děda-Vševěda. Během cesty za třemi zlatými vlasy navštívil město, kde rostla jabloň. Tato jabloň už bohužel nenesla mladící jablka. Poté navštívil další město, kde byla studnice, ze které už neprýštila voda, jež uzdravovala nemocné lidi. Při zpáteční cestě jim Plaváček radil, co udělat, aby opět studna i jabloň měly své zázračné schopnosti. Pohádkovou postavu představuje Děd Vševěd, jenž během dne prochází proměnami. Objevuje se zde opět prvek „kondenzovaného“ času. „...*Děd-Vševěd je můj syn, jasné Slunce: ráno je pacholátkem, v poledne mužem a večer starým dědem.*“⁵¹

⁵¹ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 65

V pohádce Dvojčata se králi a královně zázračně narodili dva synové, od sebe k nerozeznání. Dvojčata rostla rychleji než obyčejní lidé. Znovu se setkáváme s prvkem "kondenzovaného" času. „*Ti dva synáčekové královici rostli, ale ne tak jako jiní lidé pomalu rostou: když jim byl rok, byli jako sedmiletí chlapci; když jim byly dvě léta, byli jako hoši, co mají čtrnáct let...*“⁵² Oba měli stejné koně, psy i meče. Meče se vyznačovaly kouzelnou silou, pokud se některému z bratrů stane něco zlého, jeho meč zrezne. Překážku tvoří znovu drak, jehož kralevic následně zabil. Další překážkou je babice v lese. Ta díky kouzelnému proutku, jež můžeme zařadit k zázračným předmětům, dokázala ostatní lidi proměnit v kámen. Babice tak proměnila v kámen jednoho z kraleviců. „*Tu vytáhla proutek, švihla koně Bělouše a psa Hnědouše a hned oba zkameněli, a než se toho mladý král nadál, přitočila se k němu, švihla ho proutkem a hned taky zkameněl.*“⁵³ K další proměně došlo u staré babice poté, co jí druhý kralevic sťal hlavu. Díky tomu se babice proměnila v krásnou pannu a byla vysvobozena ze zlého zakletí. Zároveň došlo k proměně lesa zpět v krásné město a k proměně zkamenělých lidí opět v živé lidi. Jako v předešlých pohádkách se tu můžeme setkat se živou vodou.

V Jabloňové panně přišel král k jabloni, na které rostla tři zralá jablka. Jedno jablko si utrl a rozkrojil ho, z jablka vyskočila panna a volala po vodě. Než král zareagoval, panna se opět ztratila. Když rozkrojil druhé jablko, došlo opět k přeměně jablka v pannu, ale král ji znovu nestihl polít vodou. Do třetice se mu podařilo pannu pokropit a panna se již neztratila. Zatímco král šel do zámku, aby si pro svoji nevěstu přijel, u panny se objevila stará ošklivá babice. Pannu hodila do vody a vydávala se za ni. Ke králi později pravidelně přilétala bílá holubice, jež mu lidskou řečí napovídala, že nemá tu pravou nevěstu.

Babice ji nechala sestřelit a na místě dopadu holubice zůstaly tři kapky krve. „*A ty se pomalu zaryly do země a přes noc pustily ze sebe kořínky, a když ráno počalo svítati, byl na tom místě tenoučký jabloňový proutek.*“⁵⁴ Zde je znovu vyjádřena „kondenzace“ času. Z proutku vyrostl poté jabloňový štěp a na něm tři květy. Z jabloňového květu se přeměňovala překrásná panna a zase mizela. Zahradníková dcera ji pokropila vodou a panna už se neztratila. V bílé holubice byly ještě proměněny její dvě sestry, jež babice také zaklela. Pokud bude babice žít, budou její sestry létat po světě jako holubice. Král dal babici vhodit do pece a sestry byly vysvobozeny. Holubice se proměnily v krásné panny.

⁵² ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 68-69

⁵³ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 71

⁵⁴ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 78

3.4 Funkce kouzelných prvků

V Erbenových pohádkách je hlavní hrdina většinou ušlechtilý, čestný, spravedlivý. Člověk s dobrým srdcem, jenž se snaží bojovat proti nespravedlnosti a křivdám. Rád pomůže druhým a rozdělí se s nimi i třeba o poslední jídlo. Většinou se vydává splnit nějaký úkol např. Plaváček „...*chceš-li mou dceru mít, musíš jí za věno přinést tři zlaté vlasy Děda-Vševěda.*“⁵⁵ Během cesty, která vede ke splnění úkolu, se setkává s různými nadpřirozenými bytostmi, mluvícími zvířaty a zázračnými předměty.

Mluvicí zvířata bývají většinou hlavnímu hrdinovi nápomocna. Snaží se mu poradit nebo pomoci nějakým skutkem. Mají tedy funkci kouzelných pomocníků. V Živé vodě je to vlk, který pomáhá královice se dostat k zámku, nebo liška Ryška, jež pomáhá královice v získání ptáka Ohniváka, koně Zlatohřiváka a panny Zlatovlásky. Jiříkovi zase pomáhají mravenci, krkavčata, ryba a moucha – ty zachránil před smrtí. V Jabloňové panně je to bílá holubice, kdo radí královice, že má na zámku špatnou nevěstu. Plaváčkovi během jeho života pomáhají tři Sudičky a dohlíží tak na to, aby se vyplnilo to, co mu kdysi předpověděly. Z bytostí, které se blíží lidským bytostem, ale mají nadpřirozené schopnosti, jsou kouzelnými pomocníky Dlouhý, Široký a Bystrozraký.

Ze zázračných předmětů většinou hlavnímu hrdinovi pomáhá mrtvá a živá voda. Pokud ho přeci jenom stihne zlý osud a je mrtev, živá a mrtvá voda mu opět pomáhají k životu. Tak tomu je například u Jiříka. Poté co mu nechá král setnout hlavu, zlatovláska ho pomocí živé a mrtvé vody oživuje. Totéž se odehrává v pohádce Pták Ohnivák a liška Ryška, kdy je královiceovo tělo rozsekáno na kusy a liška Ryška ho přivádí zpět k životu.

Do druhé skupiny můžeme zařadit bytosti, jež se snaží hlavnímu hrdinovi škodit a znesnadnit mu jeho úkol. Jsou to bytosti ve funkci kouzelných odpůrců. Do této skupiny patří zcela jistě černokněžník, objevující se v pohádce Dlouhý, Široký a Bystrozraký. Častou překážkou bývá také dvanáctihlavý drak. V pohádce Dvojčata je to stará babice. Švihá kouzelným proutkem a proměňuje lidi v kámen. Stejně tak v Jabloňové panně je škůdcem opět babice. Ta zakleje tři panny nejdříve v jablka a poté v bílé holubice.

⁵⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 64

4. Poměr mezi kouzelnými a reálnými prvky v českých pohádkách

4.1 Reálné prvky

Kromě kouzelných prvků můžeme v Erbenových výše zmíněných pohádkách vysledovat také prvky reálné. Velmi častým jevem je prvek krutosti. V *Živé vodě* se dočteme, jak nechal král bez milosti zazdít svého nejmladšího syna do věže. „*Tu se král náramně rozhněval na svého nejmladšího syna a nechtěl ani slova od něho slyšet, ani ho vidět, ale poručil, aby ho zazdili do věže.*“⁵⁶ Nechal ho však zazdít neoprávněně, jelikož jeho dva bratři se proti němu domluvili a vyměnili mu živou vodu pro otce za vodu otrávenou. Chtěli se ho tak zbavit. I v *Ptáku Ohniváku* a *lišce Ryšce* se setkáme s nevídanou krutostí, kdy se opět dva starší bratři domluvili proti tomu nejmladšímu. Bratra zabili a jeho tělo rozsekali na kusy.

Podobné je to u *Plaváčka*, toho se snažil král krátce po narození utopit. V *Jabloňové panně* poručila babice myslivci, aby zastřelil bílou holubici a přinesl ji babici. „*Tu ji ta královna roztrhala na kusy, dala vytopiti pec a vhodila ji tam, až byla na prach spálena.*“⁵⁷ Aby král v závěru pohádky vysvobodil zakleté holubice, svázal babici provazy, vhodil ji do pece a zůstal z ní jen uhel.

K dalším reálným prvkům můžeme zařadit: závist, strach, zradu, zlobu, touhu po bohatství, hazard a dluhy.

Sázka a hazard se objevují v *Živé vodě*. Jeden z bratrů přijel do města a hrál v kostky se třemi pannami. Sázel se s nimi a prohrál všechno své jmění. Jedna panna nakonec přišla s návrhem: „*...Budeme hrát jeden o druhého: vyhraješ-li ty, budeme tvoje, i všecko, co je našeho; vyhraje-li my, budeš ty náš.*“⁵⁸ On následně prohrál sebe sama. Druhého bratra stihl stejný osud. V této pohádce najdeme i motiv zrady, strachu a závidění. Jakmile starší bratři zjistili, že nejmladší z nich byl úspěšný, začali mu závidět. Zároveň se báli, aby bratr neřekl otci, jak sami sebe prohráli v kostkách. Vyměnili mu láhev s živou vodou za láhev s vodou otrávenou a snažili se nejmladšího bratra před otcem očernit.

⁵⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 34

⁵⁷ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 78

⁵⁸ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 31

Závist a touhu po bohatství vidíme také v Ptáku Ohniváku a lišce Ryšce. Tam opět dva starší bratři záviděli úspěch nejmladšímu z bratrů. Navíc se jim nelíbilo, že za odměnu dostane půl království a po smrti otce nastoupí na jeho místo. Rozhodli se tedy, že bratra zabijí a království si rozdělí na půl. „*Lépe bude, když ho zabijem: zlatovlasou pannu vezmeš si ty, koně Zlatohřiváka já, a ptáka Ohniváka dáme otci, aby mu zpíval. O království se rozdělíme rovným dílem.*“⁵⁹ Starému králi následně lhali, že o bratrovi nic nevědí. Další, kdo se dočkal zrady, byl královský kuchař Jiřík v pohádce Zlatovláska. Král mu slíbil, že jeho život ušetří, pokud mu přivede zlatovlasou pannu. Jiřík splnil úkol a zlatovlasou pannu mu přivedl, ale král mu i tak nechal setnout hlavu.

Objevuje se tu také s touha po dítěti, narození dítěte, smrt, nemoc a stáří.

Narození dítěte se objevuje v pohádce Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda, kdy se uhlíři narodil syn. Uhlířova žena po porodu umřela. Král, jenž tam té noci přespal, slyšel v noci věštbu Sudiček. Ty děťátku daly do vínku, že si vezme královu dceru, jež se narodila stejné noci. Král se rozhodl tomu zabránit, uhlíři nabídl, že se o synka postará. Svému služebníku následně poručil dítě utopit. Dítě se však neutopilo, plulo po vodě v košíku a dostalo se k chalupě rybáře. Rybář dítě vylovil z řeky. Spolu s manželkou děti neměli, i když jeho žena vždy toužila mít syna. „*I donesl je své ženě a povídá: »Vždyckys chtěla mít nějakého synáčka, a tu ho máš: přinesla nám ho voda.*“⁶⁰ Společně ho vychovali jako vlastního a pojmenovali Plaváček.

Také v pohádce Dvojčata královna touží po dětech. S králem bohužel žádné neměli. Královna dostala radu od staré ženy, aby z rybníka vylovila jednu rybu, uvařila ji a snědla. To, co jí zbude, má dát kobyle, a co nesní kobyla, má dát psici. Co nesní psice, má zakopat na zahradě. Královna vše udělala a po čase se jí narodili dva synové, kobyle dvě hříbátka a psici dvě štěňata.

Nemoc sužuje krále v Živé vodě. Krále rozbolely oči a nemohl být na světle, ale musel zůstat po tmě. Třikrát po sobě se mu zdálo, že po umytí očí živou vodou by se jeho oči opět uzdravily. Proto poslal postupně své tři syny pro živou vodu. Starého krále můžeme zase potkat v Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém. Z důvodu, že byl král starý a měl pouze jednoho syna, radil mu, aby se oženil.

⁵⁹ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 46

⁶⁰ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 62

4.2 Srovnání kouzelných a reálných prvků

Pokud bychom měli určit poměr mezi prvky reálnými a kouzelnými, můžeme říci, že kouzelné motivy v Erbenových pohádkách převažují. V mnoha pohádkách dochází k jejich hromadění. Nevyskytuje se zde jen jeden či dva, ale hned několik. Hromadění či kvantifikaci kouzelných prvků můžeme doložit na pohádkách Hrnečku, vař!, Jirka s kozú a Otesánek.

V pohádce Hrnečku, vař! nalezneme kouzelný hrneček. Ten dokáže navařit tolik kaše, kolik kdo bude chtít. Stačí pouze říct: “Hrnečku, vař!” a když je kaše dostatek, “Hrnečku, dost!” Stará matka však zapomene, co má říct, aby hrneček přestal vařit, a kaše se z hrnečku valí na stůl. Následně ze stolu na lavici a poté z lavice na zem. Kaše se poté valí ze světnice do síně a dále už z oken, ze dveří na náves a na silnici. V pohádce Otesánek je hlavní postava vytesána z kusu pařízku. Dítě se začalo poté hýbat a mělo velký hlad. Nejdříve snědl Otesánek kaši, pak vypil mléko, ale stále neměl dost. Následně snědl chleba, po chlebu snědl i mámu, tátu, děvečku i s trakařem, sedláka s koňmi i vozem. Poté snědl i pasáka se všemi sviněmi, ovce, ovčáka, psa Voříška. V závěru chtěl Otesánek sníst i starou babičku, ale ta ho hbitě uhodila motyčkou do břicha a břicho mu rozpárala. Z břicha vyskočili všichni, jež Otesánek snědl. V pohádce Jirka s kozú se pastýřův syn Jirka vydal rozesmát královu dceru. Cestou potkal člověka s nohou na rameni a vzal ho do služby. Následně potkal dalšího, ten měl prkénko na očích. Když prkénko zvedl, dotyčný viděl na sto mil. Jirka ho také vzal do služby. Poté potkal třetího kamaráda. Ten držel pod ramenem láhev a v uzávěru měl palec. Po vytažení palce z uzávěru dokázal dostříknout sto mil. Jirka ho opět vzal do služby.

Samozřejmě kromě prvků kouzelných se v pohádkách objevují také prvky reálné, ale je jich podstatně méně. Jsou to spíše prvky negativní jako krutost, závist, zloba, zrada apod. Je zajímavé, že krutost se projevuje často u těch nejbližších osob. Nejčastěji tedy mezi bratry. Bratři se spiknou proti nejmladšímu bratrovi a zabijí ho nebo otec nechá bez milosti zardít svého syna, např. v Živé vodě, Ptáku Ohniváku a lišce Ryšce. Často také dochází ke zradě, a to opět mezi členy rodiny. Častým jevem je také touha po dítěti. Přání manželů většinou bývá vyslyšeno a narodí se jim děťátko, např. Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda, Dvojčata.

Tak jako v Kytici Karel Jaromír Erben pracuje se schématem zločin, trest a vykoupení, i v jeho pohádkách se můžeme setkat s podobným schématem. Zločin je v jeho pohádkách vždy spravedlivě potrestán a v závěru dochází k odpuštění. V Živé vodě spáchají zločin dva bratři, podstrčí třetímu bratru láhev s otrávenou vodou a snaží se ho před otcem očernit. Dotyčný je zadržán do věže. Bratři jsou ale následně jeden po druhém odhaleni z podvodu, jsou označeni za zrádce a za trest jsou zadrženi do věže. Starý král zjišťuje, že jeho třetí syn byl očerněn neprávem a prosí ho o odpuštění. Podobně je tomu tak i v Ptáku Ohniváku a lišce Ryšce, kde bratři zabijí nejmladšího z nich a přivlastní si jeho úspěchy. Liška Ryška však oživuje nejmladšího z bratrů pomocí živé vody a ten se dostává zpět do zámku, kde vypravuje, jak se vše přihodilo, a Zlatovláska mu to dosvědčuje. Král nechá oba syny popravit, zbylému synovi dá půl království a po otcově smrti získává i druhou půlku.

Ve Zlatovlásce zase nechá král srazit Jiříkovi hlavu, čímž spáchá zločin, jelikož Jiřík splnil jeho přání a ničím se neprovinil. Král potom spatří Zlatovlásku, jak oživuje Jiříka mrtvou a živou vodou, a chce také omládnout jako Jiřík. Poručí, aby mu sťali hlavu a poté ho kropili živou vodou. Živou vodu všichni vypotřebovali a až posléze krále začali kropit mrtvou vodou. Hlava mu sice srostla, ale zůstal již mrtev. Jiřík se stává následně králem a Zlatovláska královnou.

I v Třech zlatých vlasech Děda-Vševěda se setkáme se zločinem. Král nechá utopit dítě, kterému Sudičky věští, že si vezme královu dceru za manželku. Dítě se ale neutopí, dopluje po vodě k dobrým lidem a ti ho vychovají. Plaváček, jak je dítě pojmenováno, je poslán do zámku a s pomocí Sudiček se ožení s královou dcerou. Po splnění úkolu, jež mu král uloží, se vrací Plaváček šťastně zpět. Král pod vidinou mladících jablek a živé vody se vydává na stejnou cestu jako Plaváček. Za trest však zůstává u Černého moře přívozníkem.

5. Ruské pohádky

5.1. Motiv krutosti

V této kapitole se budu zabývat ruskými pohádkami z díla Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských. Motiv, který budu v pohádkách hledat, je motiv krutosti. Tento motiv se v ruských pohádkách objevuje dost často.

V pohádce Baba-Jaga macecha nenávidí svoji nevlastní dceru a přemýšlí nad tím, jak by se jí mohla zbavit. Macecha poslala dceru ke své sestře Babě-Jaze pro jehlu a nit s tím, že jí ušije košilku. Když dcera došla k Babě-Jaze, Baba Jaga se rozhodla ji sníst a poručila služce, aby zatopila v lázni. Když dcera za pomoci kocoura Babě-Jaze utekla, Baba-Jaga začala kocoura bít a nadávat mu. Poté co dcera dorazila domů, vše vyprávěla svému otci, ten macechu vyhnal.

V pohádce Kulihrášek se Kulihrášek vydal do světa. Na cestě potkal hrdinu Vernihoru a hrdinu Verniduba. Oba dva vzal s sebou jako své tovaryše. Přišli do města, kde se usídlil drak a zabil tam mnoho lidí. Kulihrášek se svými tovaryši se rozhodli draka zabít. Nejdříve se potýkali se šestihlavým drakem. Sťali mu všechny jeho hlavy a z hlav Kulihrášek vyřízl všechny jazyky. Drakovo tělo bylo vhozeno do ohnivé řeky. Kulihrášek přinesl jazyky carovi na důkaz, že drak byl zabit. Podruhé se potýkali se sedmihlavým drakem a opět mu sťali všechny hlavy. Kulihrášek opět jazyky vyřízl z hlav. Tělo drakovo vhodili do ohnivé řeky. Kulihrášek znovu přinesl carovi jazyky na důkaz, že drak byl zabit. Potřetí se potýkali s devítihlavým drakem, který byl zabit jako oba předešlí.

Ženy všech tří zabitých draků se rozhodly Kulihráška a tovaryše sprovodit ze světa. První dračice se proměnila v koberec. Pokud by Kulihrášek a tovaryši byli unaveni a posadili se na něj, zahynuli by. Kulihrášek však do koberce ťal mečem a tryskala z něj krev. Druhá dračice se proměnila v jabloň. Pokud by z ní Kulihrášek a tovaryši ochutnali jablka, zahynuli by. Kulihrášek ťal mečem do jabloně a z ní opět tryskala krev. Třetí dračice se hnala za Kulihráškem a tovaryši a chtěla je sníst. Kulihrášek jí postupně vhazoval do tlamy tři koně, tři sokoly, tři chrty. Když jim byla dračice pořád v patách, vhodil jí do tlamy i své dva tovaryše.

Vhození tovaryšů do tlamy dračice, také svědčí o krutosti. Kulihrášek zde pro záchranu své vlastní osoby obětuje své dva pomocníky. Poté se Kulihrášek schoval v kovářské dílně a snažil se zachránit si život. Dračice žádala vydání Kulihráška. Kováři jí řekli, ať vstrčí dovnitř jazyk, že jí Kulihráška na něj položí. Jakmile dračice vstrčila jazyk dovnitř, kováři ho kleštěmi chytili a Kulihrášek dračici zabil. „*On vyšel na dvůr a počal dračici sekati i rozsekal na ní kůži až do kosti a kosti až do mozku, a potom ji vzal a zakopal celé to tělo na sedm sáhů v hloubi.*“⁶¹

V pohádce O Ivanovi hlupci dal sedlák před smrtí svým třem synům úkol. Každý měl po jednu noc hlídat na jeho hrobě. Bratři byli ale líní, a tak poslali svého bratra Ivana, aby hlídal na hrobě otce místo nich. Každou noc dostal Ivan od otce jednoho koně, ale neměl o koních říkat svým bratrům. Poblíž vsi, kde žil Ivan a jeho bratři, bylo město, kde žil král a jeho tři dcery. Nejmladší dcera žádala, aby bylo postaveno dvanáct věnců a ten, kdo je přeskočí, stane se jejím mužem. Ivanovi se pomocí koně podařilo přeskočit všech dvanáct věnců. Král k jejich sňatku svolil. Následně král přikázal svým dvěma zeťům chytit jelena zlatoroháka. Ivan dostal od krále hubeného koně a vydal se také na pole. „*...tu s něho slezl, odřel jej a nechal ležeti, řka: »Tuhle vám, straky a vrány, král dává lahůdku!«*“⁶² Přivolał si svého koně a jelena zlatoroháka chytil. Druzí dva kralevicové nemohli jelena zlatoroháka najít. Když viděli Ivana s jelenem zlatorohákem, chtěli jelena od něho koupit. Ivan nechtěl jelena prodat za peníze, nýbrž za jeden prst u nohy od každého. „*Královičové chtějí se králi, tchánu svému zalibiti, k té koupí se odhodlali, szuli se a hlupec jim každému uřízl prst; potom se zas obuli, vzali s sebou jelena a jeli domů.*“⁶³

Ivan si prsty schoval, poté propustil svého koně a jel k mršině koně královského. Na mršině viděl vrány a straky a hodně jich zabil. Uvázal je i s mršinou za provaz a jel ke královskému dvoru. Král se poté dozvěděl, že na jeho lukách se pohybuje svině zlatoštětinka se dvanácti prasátky. Poručil svým zeťům, aby je chytili. Vyjel i Ivan. Opět koně od krále zabil, svini zlatoštětinku chytil a prodal ji královským zeťům za jeden prst z ruky od každého. Následně král chtěl, aby mu zeťové přivezli stříbrnou větvičku ze zlaté sosny, která rostla v jednom panství. Zeťové se opět vydali na cestu a posléze se vydal na cestu i Ivan.

⁶¹ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 175

⁶² ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 243

⁶³ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 243

Opět ponechal královského koně strakám a vránám a získal stříbrnou větvičku ze zlaté sosny. Kralevicové ji od něj opět koupili za řemen ze svých zad. Po nějaké době Ivan králi vyprávěl, že ví, jak jeho zeťové přišli o prsty u ruky, u nohy a o řemeny. Dále také vyprávěl, za co prsty vyměnili. Pomocí živé a mrtvé vody, kterou Ivan získal, jim prsty i řemeny opět přirostly k tělu. Ivan kralevicům odpustil.

S krutostí se setkáváme také v pohádce Kosoručka. V jednom carství žil bohatý kupec a ten měl syna a dceru. Když otec a matka zemřeli, bratr se sestrou si pořídili krám se zbožím. Bratr se oženil, vzal si čarodějnici. Vždy když bratr odcházel do krámu prodávat, pověřil sestru nějakým úkolem. Nejprve měla dávat pozor na dům. Jeho žena dostala zlost a doma rozbila všechno nářadí. Druhý den měla sestra opět dávat pozor v domě. Žena šla k manželovu nejmilejšímu koni a setnula mu hlavu. Třetí den měla sestra dávat pozor na hospodyni, jež měla zrovna rodit. Když hospodyně porodila, bratrova žena dítěti usekla hlavu. Vždy když se bratr vrátil domů, žena svedla vinu na jeho sestru. Bratr poté v noci odvezl sestru k lesu a nařídil jí, aby vypřáhla vůz. Jakmile sestra začala vypřahat, usekl jí bratr ruce až po loket a s vozem odjel. Sestra bloudila lesem, až se dostala do města, kde se do ní zamiloval syn bohatého kupce. Vzali se a po dvou letech její manžel odjel do druhé gubernie. Během té doby jeho žena porodila děťátko. Rodiče vyslali na cestu stařečka se psaním, jež měl doručit manželovi. Bratrova žena o narození dítěte věděla a pozvala stařečka k sobě, aby si odpočinul. Nejdříve zaměnila psaní pro manžela a při zpáteční cestě zaměnila opět psaní pro manželku. Napsala, aby ji vyhnali ze dvora. Rodiče se tedy rozloučili jak se ženou, tak s dítětem. Žena se poté chtěla u rokle napít vody ze studánky a dítě jí vypadlo do vody. Stařeček jí poradil, aby dítě z vody vytáhla. Žena natáhla lokty k vodě a najednou měla opět ruce celé. Poté i s dítětem došla ke dvoru, kde se zdržoval její bratr i manžel. Vyprávěla jim pravdivý příběh o tom, co se událo. *„Tehdy bratr vyvedl ze své konírny nejpěknější klisnu, přivázal jí svou ženu k ocasu a pustil ji po širém poli. I smýkala ji dotud, pokud nepřinesla než toliko její vlasy, a ji samu roztrousila po poli.“*⁶⁴

Stejně tomu tak je i v pohádce O krásné panně a o zlé babě. Muži a ženě se narodila dcera. Po nějaké době se u jejich chalupy zastavil carevič, který se vydal na lov. *„Služebník tam vešel vody prosit, tu právě děvčátko pláče a perly se mu sypou z očí. Matka ji uchlácholila, děvčátko se zasmálo – a všeliké kvítí květe.“*⁶⁵

⁶⁴ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 259

⁶⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 291

Carevič se rozhodl, že si děvče vezme za ženu. Když si vezl děvče domů, jela s ním i nějaká baba s dcerou. Carevič si během cesty poodjel zastřelit nějakou zvěř. „...a baba zatím s jeho ženy všechno svlékla, vypíchala jí oči a vhodila ji do jámy...“⁶⁶ Do oděvu oblékla svoji dceru, carevič nic nepoznal a odvezl si ji domů.

Dívku v jámě našel nějaký dědeček a našel u ní také hromadu perel. Dívka nabízela perly dědečkovi s tím, aby ji odvedl z tohoto místa. Dědeček ji odvedl k sobě domů. Dívka poradila dědečkovi, aby šel s perlami do města. Pokud perly bude chtít koupit nějaká baba, nemá jí perly prodávat. Má mu za perly dát to, co má u sebe. Dědeček ve městě opravdu potkal babu a ta chtěla perly koupit. Dala mu za ně jedno oko. Dědeček nesl perly znovu do města a baba mu za ně dala druhé oko. Dívka už měla obě oči a vyšívala šátek. Když byl šátek vyšitý, poslala dědečka k carovi pro trochu polévky. Šátek dala dědečkovi na krk. Carevič jakmile uviděl šátek, hned poznal, že je od jeho ženy. Babu a dceru nechal vyhnat.

6. Porovnání kouzelnosti mezi českými a ruskými pohádkami

V této kapitole se budu snažit porovnat české a ruské pohádky z hlediska jejich kouzelnosti. Tak jako v Českých národních pohádkách, tak i ve Vybraných bájích a pověstích národních jiných větví slovanských nalezneme různé zázračné předměty. S kouzelným košíčkem se setkáme v pohádce Čtvero větrů. Žena poslala sedláka k mlynáři, aby semlel žito. Na cestě domů sedlákovi vítr rozfoukal všechnu mouku. Žena sedlákovi doma vynadala a poslala ho za větrem, který mu mouku rozfoukal. Vítr mu měl mouku buď zaplatit, anebo mu měl dát tolik mouky, kolik bylo v ošatce. Sedlák potkal na cestě babičku. Tato babička byla matka větrů. Od poledního větru pak sedlák dostal košíček, ve kterém bylo vše, na co si pomyslel. „A když se tobě něčeho zachce, buď to peněz, jídla neb nápoje nějakého, dobytka, anebo nač si koli vzpomeneš, tehdy jen řekni: »Košíčku, dej mi to a to!« a v okamžení ti to dá. Teď jdi domů, a tak máš svou mouku zaplacenou.“⁶⁷ Na popud ženy sedlák pozval k sobě domů vzácného pána. Ten vyslal své lidi, aby jeli k sedlákovi a ti, když viděli kouzelný košíček, tajně mu ho vyměnili za obyčejný košíček. Jakmile to žena zjistila, vyslala opět muže k větru, aby jim vrátil mouku.

⁶⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 291

⁶⁷ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 81

Sedlák podruhé od poledního větru dostal bečku. Nebyla to jen tak nějaká bečka. „...a když přijdeš domů a tvá žena tě bude bít, tehdy si stoupni za bečku a řekni: »Patero z bečky, bíte mou ženu!«, a když jí dobře vymelou, tehdy řekni: »Patero zas do bečky!«⁶⁸

V pohádce O žabce královně se objevuje například koberec samolet. Tento koberec darovala Baba-Jaga Ivanu bohatýrovi a Vasilce, kteří na něm letěli zpět do svého panství.

Kromě zázračných předmětů můžeme v ruských pohádkách také najít nereálné předměty. V pohádkách se vyskytuje například zlatá mísa (O žabce královně), zlatá sosna se stříbrnými větvemi (O Ivanovi hlupci), zlaté a stříbrné jablíčko (O zlém maceše).

V pohádce Kulihrášek toužil muž a žena po dítěti. Žena našla hrachové zrno a snědla ho. Z toho zrna se jí po čase narodil syn. „A ten synáček rostl ne po letech, nébrž po hodinách, jako pšenné těsto na kvasnicích.“⁶⁹ Podobně jako v českých pohádkách i zde se objeví kondenzace času. Součástí pohádek jsou tu samozřejmě i mluvící zvířata. V pohádce O zlém maceše nařídila macecha dceři hnát krávu na pastvu. Dcera dostala kužel s předivem a měla to spříst. Kráva radila dívce, aby jí předivo strčila do pravého ucha a z druhého ucha ho vytáhla. Vše bylo spředeno. Macecha vyslala také svoji vlastní dceru, aby spředla předivo, ale té se to nepodařilo. Macecha proto nařídila muži, aby krávu zabil. Kráva dívce opět poradila. Až ji zabijí, měla dívka ve střevech najít dvě jablíčka a ta měla vsadit do země. Tak se i stalo a z jablíček vyrostly dvě jabloně.

V pohádce Nesmrtelný Kostěj se zase Ivan při cestě pro smrt nesmrtelného Kostěje střetl nejprve s vlčkem. Ivan ho chtěl zabít, ale z nory vyskočila vlčice a prosila Ivana, aby nezabíjel její dítě. Slíbila mu, že mu bude pomáhat. Poté si chtěl Ivan zastřelit vránu. I vrána ho prosila, aby ji nezabíjel, že mu bude pomáhat. Ivan došel k břehu moře a v té chvíli se na břeh vymrštila štika. Ivan ji chtěl sníst. Objevila se tam ale i stará štika a prosila ho o život svého dítěte. I ona mu slíbila, že mu bude nápomocna. V pohádce Baba-Jaga macecha nenáviděla svou dceru a chtěla ji zabít. Poslala ji tedy k tetě, což byla Baba-Jaga, s prosbou o jehlu a nit. Když dívka dorazila k Babě-Jaze, měla se posadit a tkát. Baba-Jaga měla v úmyslu ji sníst. Dívce v útěku pomáhal kocour, jemuž dívka dala kus slaniny. Radil jí, co má udělat, a dívka Babě-Jaze úspěšně unikla.

⁶⁸ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 83

⁶⁹ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 171

K přeměním dochází v pohádce Kulihrášek, kdy Kulihrášek bojoval se svými pomocníky proti třem drakům. Společně se jim podařilo všechny tři draky zabít. Ženy draků chtěly Kulihráška a jeho pomocníky sprovodit ze světa za to, že jim zabili manžely. První dračice se proměnila v překrásný koberec. „*Já se udělám překrásným kobercem, a oni když budou unaveni a posadí se na koberec, tehdy všichni tři zahynou!*“⁷⁰ Druhá dračice se proměnila v jabloň. „*...já se udělám pěknou jabloní nad silnicí, a když ke mně budou přicházeti, zarazí je příjemná vůně, a jak těch jablek okusí, tehdy všichni zahynou!*“⁷¹ Přeměny vidíme i v pohádce O zlé maceše, kde macecha proměnila svou nevlastní dceru v kozu a vyhnala ji. Svoji vlastní dceru pak dosadila na její místo. Dítě, které ta nevlastní dcera porodila, však neustále plakalo. Služebník bral vždy dítě na procházku a volal kozu. Koza přiběhla, shodila ze sebe kůži a dítě nakojila. Služebník poté prozradil pánovi, že jeho žena se stala kozou. Následně se pán vydal se služebníkem za kozou. Když koza přiběhla a shodila ze sebe kůži, pán tu její kůži vzal a hodil ji do ohně. Tak svoji ženu zachránil.

Mnoho přeměn je i v pohádce O žabce královně. Tři synové si měli zajistit nevěsty. Každý z nich měl vystřelit na jinou stranu. V domě, kam střela padla, měli najít svoji nevěstu. Dva bratři své ženy našli ihned, ale třetí z nich dlouho nemohl najít střelu. Nakonec střelu našel v hubě veliké žáby. Žába na něj volala, že pokud si ji nevezme, nevyjde z bahna. Ivan vzal tedy žabu domů a oženil se s ní. O svatební noci žába shodila ze sebe žabí kůži a proměnila se v překrásnou pannu. Ve dne se znovu proměnila v žabu. Po nějaké době si král zavolal své syny a jejich manželkám dal úkol. Každá měla ušít košili. Žabka rozstříhala plátno na kousky a vyhodila ty kousky ven z okna. Poručila větrům, aby ušily košili. Po nějakém čase dal král manželkám další úkol. Každá z nich měla ušít koberec. Žabka opět jako předtím hedvábí rozstříhala a zlato i stříbro roztrhala. Vše vyhodila z okna a poručila větrům: „*...»Bujní větrové, přineste mi ten koberec, kterým můj otec zakrýval okna.*«“⁷²

Posledním úkolem bylo, že každá z žen měla upéct chleba. Žabka si opět poradila. Zhotovila těsto a dala ho do chladné pece. „*...i řekla: »Ať se upeče chléb pěkný čistý, kyprý a bílý jako sníh!«*...“⁷³ Po těchto úkolech měli bratři přijet se svými manželkami ke králi na oběd. Žabka se přeměnila v překrásnou ženu, až se tomu všichni přítomní divili. Ivan se rozhodl spálit žabí kůži, kterou jeho žena svlékla.

⁷⁰ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 174

⁷¹ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 174

⁷² ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 71

⁷³ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 72

Jeho žena, poté co nenašla kůži, řekla Ivanovi, aby ji hledal ve třicátém panství a že jí říkají přemoudrá Vasilka. Na to hned zmizela. Ivanovi v hledání přemoudré Vasilky pomáhala Baba-Jaga. „... »*chceš-li, já ti posloužím, Vasilku přemoudrou ti ukážu: každého dne sem ke mně přilétá odpočívát. Jakmile přiletí, hled', abys ji chytil za hlavu, a jak ji chytiš, bude se ti proměňovati v žabku, ropuchu, v hada i v jinou neřest, a naposledy se promění v střelu. Tu střelu vezmi a zlom na dvě: a tak potom ona bude navždy tvou. Jen dej pozor, když svou ženu chytiš, abys ji nepustil!*«⁷⁴ Ivanovi se až na třetí pokus podařilo Vasilku nepustit během jejích proměn a střelu přelomil na dvě. V té chvíli před ním stála přemoudrá Vasilka.

V českých i ruských pohádkách dle výše zmíněných ukázek můžeme najít kouzelné prvky, jako např. zázračné předměty, nereálné předměty, přeměny, zakletí, mluvící zvířata apod. Nalezneme zde také spoustu pohádkových bytostí, např. krále, prince, draka, Babu-Jagu, čarodějnici atd. U českých pohádek Karel Jaromír Erben hromadí kouzelné prvky. Dochází k jejich kvantifikaci. V ruských pohádkách však dochází k násobení kouzelných prvků. Týká se to zejména pohádkových bytostí. Tohoto rozdílu si můžeme všimnout srovnáním pohádek Drak dvanáctihlavý a Kulihrášek.

V pohádce Drak dvanáctihlavý se mladý myslivec vydal hledat štěstí do světa. Přišel do lesa a běžel proti němu vlk. Myslivec ho chtěl zastřelit, ale vlk, mu řekl, aby ho vzal s sebou, že mu poslouží. Další den proti myslivcovi vyběhl medvěd a myslivec se ho chystal střelit. Medvěd mu řekl, aby ho vzal s sebou, že ho bude někdy potřebovat. Třetí den myslivcovi zkřížil cestu lev a ani toho myslivec nezastřelil a vzal ho s sebou. Společně se zvířaty přišel myslivec k městu, jež trápil dvanáctihlavý drak. Ten si žádal každý měsíc jednu pannu. Zrovna teď chtěl jedinou královu dceru. Nikdo se však neodvážil draka zabít a pannu vysvobodit. Myslivec se rozhodl, že se o to pokusí. V boji s drakem myslivcovi pomohla zvířata, která nezabil a vzal je s sebou. Nakonec myslivec drakovi utnul všech jeho 12 hlav. Z každé hlavy pak vyřízl jazyk.

V pohádce Kulihrášek se Kulihrášek vydal do světa a vzal si s sebou na pomoc hrdinu Verniduba a Vernihoru. Došli k městu, kde se představili carovi. Toto město sužoval drak, jež zabíjel hodně lidí. Kulihrášek a jeho pomocníci chtěli, jako správní hrdinové, draka zabít.

⁷⁴ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 74

Nejdříve se o půlnoci potýkali se šestihlavým drakem a Kulihrášek mu ze všech hlav vyřezal jazyky. Další noc se utkali se sedmihlavým drakem a Kulihrášek mu opět vyřezal ze všech hlav jazyky. Třetí noc bojovali s drakem devítihlavým a i toho zabili. I tomuto drakovi Kulihrášek jazyky z hlav vyřezal. Jak můžeme vidět, Kulihrášek zde nebojoval jen s jedním drakem jako myslivec v pohádce Drak dvanáctihlavý, ale rovnou se třemi draky. Aby toho nebylo málo, po zabití tří draků, se Kulihráška a jeho pomocníky snažily zabít ženy padlých draků. *„Potom sešly se všechny tři ženy těch draků i radily se vespolek: »Odkud se tu vzali ti, co nám pobili naše muže? Ať jsme baby, nesvedeme-li jich se světa! «*⁷⁵

Násobení kouzelných prvků můžeme doložit také na pohádce O žabce královně. Ivan bohatýr hledá svou ženu přemoudrou Vasilku. Ta mu zmizela poté, co Ivan spálil její žabí kůži. Přišel k chaloupce, kde bydlela Baba-Jaga. Baba-Jaga mu radila, co dělat, aby přemoudrou Vasilku už nikdy neztratil. Jakmile Vasilka přiletěla k Babě-Jaze, Ivan Vasilku chytil. Nedokázal ji však udržet a upustil ji. Vasilka mu zmizela. Baba-Jaga Ivana poslala ke své sestře, k druhé Babě-Jaze. Tam měla Vasilka odpočívat. Ivan Vasilku nedokázal ani tam udržet a byl poslán ke třetí Babě-Jaze. Tam se Ivanovi už konečně podařilo Vasilku udržet a už ji neztratil. Baba-Jaga je ještě obdarovala kobercem samoletem, aby mohli letět do svého panství.

V ruských pohádkách si lze všimnout, že typické negativní postavy jako například Baba-Jaga, zde mají v některých pohádkách kladnou funkci. Což u českých pohádek nenajdeme. Baba-Jaga tu není ve funkci odpůrce, ale ve funkci pomocníka. Pro hlavního hrdinu Baba-Jaga nepředstavuje překážku, nýbrž mu nabízí pomoc. V pohádce O žabce královně se Baba-Jaga objevuje hned třikrát a pomáhá Ivanu bohatýrovi. Na Babu-Jagu narazíme i v pohádce Kostěj nesmrtelný. V této pohádce se králevic vydal do carství Kostěje nesmrtelného. Snažil se získat housle samohudné. Přijel k chaloupce, v níž žila Baba-Jaga. Ta králevice nejprve pohostila a posléze mu připravila postel. Králevic jí prozradil cíl své cesty. Druhého dne Baba-Jaga králevici poradila, jak získá housle samohudné. Když králevic přijel do carství, měl vskočit do zelené zahrady, kde se procházela carevna. Ta mu měla poradit, jak housle získat. Carevna slíbila králevici pomoc, pokud ji vezme s sebou. Sama se potom vyptávala Kostěje nesmrtelného, kde je jeho smrt. Díky tomu se králevici podařilo Kostěje zabít.

⁷⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 174

Ale v pohádkách Baba-Jaga a Jaga-Bura už mají tyto postavy svůj typický záporný charakter. Jaga-Bura se objevila u Filušky, jenž vylezl na jabloň a chtěl si utrhnout jablíčko. Jaga-Bura mu nabízela své jablíčko, ale Filuškoví se nelíbilo. První se mu zdálo nahnilé a další červivé. Jaga-Bura pak chtěla, aby si Filuška vzal jablíčko od ní z ruky. Když se natahoval pro jablíčko, Jaga-Bura ho popadla a unesla. Bratři Kozel a Beran slyšeli Filušku křičet a vysvobodili ho. Filuška ale na jabloň posléze vylezl znovu a zase se před ním objevila Jaga-Bura. Znovu mu dávala jablíčko. Filuška se nechtěl nechat ošidit. Jaga-Bura mu tedy řekla, že mu jablíčko hodí. Hodila ho ale schválně nízko, a když ho chtěl Filuška chytit, znovu ho popadla a unesla. Své dceři přikázala, aby roztopila pec a Filušku upekla. Filuška ale dceru Jagy-Bury přechytračil, a když mu ukazovala, jak se má správně sedět na lopatě, strčil ji do pece. Jaga-Bura potom v domnění, že jí Filušku, snědla svoji dceru. Jaga-Bura se pak rozzuřila a chtěla jít za Filuškou na půdu. Ten ji však praštil do hlavy a šťastně se vrátil domů.

Další prvek, jenž se vyskytuje v českých i ruských pohádkách, je personifikace či ztělesnění nadpřirozených jevů a přírodních živlů. V českých pohádkách je například zhmotněno štěstí a rozum ve stejnojmenné pohádce.

Štěstí se setkává s Rozumem. „*»Vyhni mi se!« řeklo Štěstí. Rozum byl tehdy ještě nezkušený, nevěděl, kdo komu se má vyhýbat; i řekl: »Proč bych já se ti vyhýbal? Nejsi ty lepší mne.« – »Lepší je ten,« odpovědělo Štěstí, »kdo více dokáže«*“⁷⁶ Rozum měl vejít do oráče. Pokud by se oráči vedlo lépe s Rozumem než se Štěstím, Štěstí by se Rozumu napříště na cestě vyhnulo. Poté, co oráč dostal rozum, rozhodl se, že už nebude orat, ale že se stane zahradníkem. Vaněk tedy šel a začal se učit u královského zahradníka. Dařilo se mu. Král tohoto království měl však trápení, jeho dcera už od 12 let nepromluvila. Vyhlásil tedy, že komu se povede, aby mluvila, dostane ji za ženu.

Vaněk se rozhodl zkusit štěstí. Povedlo se mu, že královská dcera odpověděla na jeho otázku, a tak se měla stát jeho ženou. Král však odmítl dát Vaňkovi svou dceru, protože Vaněk byl prostého původu. Vaněk však prohlásil, že královské slovo je zákon, a proto by měl král zákony dodržovat, pokud chce, aby je dodržovali i jiní lidé. Za urážku královské Milosti byl Vaněk svázán a odsouzen k smrti.

⁷⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 121

U popraviště na Vaňka však čekalo Štěstí. Vstoupilo do něj místo Rozumu a v tom okamžiku se katovi zlomil meč a královský kočár přijel pro Vaňka. Dcera řekla králi, že sice je Vaněk prostého rodu, ale král ho může udělat knížetem. „*A když potom Vaněk a ta královská dcera spolu jeli od oddavek, nahodil se nějak tou cestou Rozum; a vida, že by se musil potkat se Štěstím, sklopil hlavu a utíkal stranou, jak by ho polil. A od té doby prý Rozum, kdykoli se má potkat se Štěstím, zdaleka se mu vyhýbá.*“⁷⁷

V ruských pohádkách nalezneme zhmotněné štěstí a neštěstí opět ve stejnojmenné pohádce. Kdy se chudý člověk setkal se dvěma pannami Štěstím a Neštěstím. Muž jim pověděl, že má pouze motyku, nikoliv dobytek a nemá čím živit děti. Neštěstí mu dalo deset rublů. Muž si měl za to koupit vola. Doma si schoval peníze do hrnečku s popelem. Jeho žena, jež nevěděla o penězích, však dala hrneček sousedce. Ta zrovna potřebovala trošku popele. Muž tedy o peníze přišel. Potom potkal opět Štěstí a Neštěstí. Muž panny nepoznal, ale panny si ho pamatovaly. Ptaly se muže jako předtím a on odpověděl také jako předtím. Neštěstí sedlákovi teď dalo dvacet rublů. Sedlák ale i podruhé o peníze přišel. Znovu pak potkal Štěstí a Neštěstí a řekl jim, co se mu přihodilo. Nyní mu Štěstí dalo dva groše. Sedláka poslaly k řece Němnu, a měl poprosit rybáře, aby na jeho štěstí vytáhli síť. Sedlák udělal to, co mu panny poradily, a rybáři vytáhli mnoho ryb. Rybáři se ptali sedláka, co mu za to mají dát. Sedlák chtěl prodat rybu za dva groše. Rybáři mu jeho přání splnili a druhou rybu mu darovali. Sedlák se vrátil domů. V té době jel kolem smutný pán, a když viděl, že se sedlák venku směje, ptal se ho, čemu se směje. „*A on odpověděl: »Mám doma takovou rybičku: kdo se na ni podívá, každý se směje.«*“⁷⁸ Pán mu za tu rybu dal svého koně, voly a obilí, kolik sedlák chtěl. Sedlák konečně našel štěstí.

Podobně je tomu tak i v pohádce Boháč a chudák. Zde se setkáme se štěstím a s bídou. Jsou zde dva bratři. Jeden z bratrů byl bohatý a druhý byl chudý. „*Jednou hlídal chudý svému bohatému bratru snopy na poli, a sedě pod kupkou, spatřil bílou ženu, ana sbírala klasy, ježto zůstaly na záhonech, a zastrkávala do kupek. Když pak až k němu došla, chytil ji za ruku a tázal se jí, co je zač a co tu dělá? – »Jsem tvého bratra Štěstí a sbírám ztracené klásky, aby měl víc pšenice...«*“⁷⁹ Bratr se jí ptal na své Štěstí a následně se rozhodl ho hledat.

⁷⁷ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 123-124

⁷⁸ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 102-103

⁷⁹ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 104

Při odchodu z domova však na něj vyskočila Bída a chtěla, aby ji vzal s sebou. Bratr Bídu pod záminkou, že je slabá, přiměl k tomu, aby si vlezla do prázdné lahvičky. Po cestě Bídu v lahvi strčil do bahna, a Bída se tak zbavil. Po nějaké době byl přijat do služby na kopání sklepa. To, co v zemi našel, mělo být jeho. Nejdříve našel hroudu zlata, pánovi ale dal půlku. Potom narazil na železné dveře a po jejich otevření na podzemní sklep. Ve sklepe našel velké bohatství. Ze skříně ve sklepe se něco ozývalo. „...»*Otevři, pane můj, otevři!*« *I pozdvihl víko a ze skříně vyskočila krásná panna, celá bílá, poklonila se mu a řekla: »Jsem tvoje Štěstí, jehož jsi tak dlouho hledal; od nynějška budu s tebou i s tvou rodinou.«*⁸⁰ Stal se bohatým člověkem, ale nikdy nezapomněl na minulost, na Bídu. Pro chudé lidi toho udělal hodně. Když potkal svého bratra, svěřil se mu, co ho potkalo. Bratr mu ale záviděl a chtěl na něj znovu Bídu poslat. Našel místo, kde byla v bahně v lahvi uložena Bída. Otevřel láhev. Bída rozradostněna, že ji někdo vysvobodil, mu ihned slíbila, že ho nikdy neopustí. Bratrovi tak nezůstalo nic, jen Bída.

Ke ztělesnění přírodního živlu dochází v pohádce Čtvero větrů. Sedlákoví vítr rozfoukal mouku a jeho žena ho poslala za větrem, aby mu mouku buď zaplatil, nebo ji vrátil. Sedlák došel k nějaké babičce a vše jí vyprávěl. Babička byla matka čtyř větrů: východního, západního poledního a půlnočního. Babička zavedla sedláka do chaloupky a společně čekali, až se její synové vrátí domů. „*Potom začali se babiččiny synové scházeti. Když přišel polední vítr, zavolala babička sedláka s peci a řekla svému synu: »Milý synu, polední větrku, je tu na tě žaloba. Pročpak ubližuješ chudým lidem? Tomuto sedlákoví rozfoukal jsi mouku, kterou si nesl v ošatce; nyní mu ji zaplat' buď hotovými penězi, anebo něčím jiným.«*⁸¹

Vítr tedy daroval sedlákoví kouzelný košíček. Sedlák pak šel spokojeně domů. S ženou však o košíček přišli a žena ho opět poslala k větru, aby jim mouku vrátil. Sedlák opět došel k babičce a vše jí pověděl. Počkal na polední vítr a i jemu se svěřil s tím, co se mu přihodilo. Větru bylo sedláka líto, a daroval mu proto bečku na obranu před jeho ženou. Když žena zjistila, že sedlák jí nenese mouku ale bečku, začala se zlobit a chtěla ho zbít.

⁸⁰ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 105

⁸¹ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 81

„*Sedlák postavil se hned za bečku a řekl: »Patero z bečky, bíte mou ženu, jak náleží!«*“⁸²
Žena byla zbita pěti chlapy, kteří vyskočili z bečky. Po této události už se mírnila. Potom sedlák společně s manželkou přemýšleli, jak dostat košíček zpátky. Díky bečce se jim to podařilo.

7. Porovnání vztahů mezi postavami v českých a ruských pohádkách

7.1 Vztah mezi matkou a nevlastní dcerou

Mezi těmito dvěma postavami často panují nedobré vztahy. V Erbenových českých pohádkách se s tímto jevem nesetkáme. Zato v ruských pohádkách ano. Matka většinou svoji nevlastní dceru nenávidí. Ztrpčuje jí život, snaží se dceři škodit a také se jí zbavit. S tímto případem se můžeme setkat v pohádce Baba-Jaga, kdy jeden muž ovdověl a zůstala mu dcera. Poté se znovu oženil, ale jeho nová žena dceru nenáviděla a chtěla se jí nějak zbavit. Proto ji poslala ke své sestře Babě-Jaze pro jehlu a nit. Nejspíše doufala, že se tak nevlastní dcery navždy zbaví. Dceři se ale poté podařilo od Baby-Jagy utéct. Otcí vyprávěla vše, co se jí přihodilo, a otec nechal svou ženu nakonec vyhnat.

7.2 Vztah mezi matkou, vlastní a nevlastní dcerou

V ruských pohádkách se spíše setkáváme se vztahem mezi těmito třemi osobami. Matka se velmi často chová ke své vlastní dceři hezky, miluje ji a snaží se jí ve všem vyhovět. Dochází také k tomu, že se matka snaží dceru dosadit na místo nevlastní dcery. Dcera podobně jako její matka má většinou stejně pokřivený charakter a je zlá. U dcery nevlastní dochází k pravému opaku, co se týká matčina chování. Tuto dceru matka nenávidí, nepřeje jí štěstí a zatracuje ji. Všechno se snaží nevlastní dcery zbavit, například pomocí nesplnitelných či nereálných úkolů. Tyto úkoly nevlastní dceři klade pod hrozbou vyhnání z domu, pokud úkol nesplní.

Doložit to můžeme na pohádce O zlé maceše. Muž a žena měli každý svou dceru. Macecha poslala nevlastní dceru s krávou na pastvu. „*I dala jí kužel s předitivem, aby to spředla.*“⁸³ Dívce se za pomoci krávy podařilo úkol splnit. Macecha tedy poslala i svou dceru s krávou na pastvu a dcera dostala stejný úkol. Dceři se však nepodařilo kužel spříst.

⁸² ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 83

⁸³ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 287

Macecha proto nařídila, aby muž krávu zabil, že prý z ní nevlastní dcera bohatne. Dcera na radu krávy našla poté v jejích střevech dvě jablíčka. Hodila je do kopřiv a vyrostly z nich okamžitě dvě jabloně a pod jabloněmi byla studánka. Tímto místem pak projížděl nějaký pán a chtěl utrhnout jablíčko a nabrat vodu ze studánky. Macešina dcera se o to pokoušela, ale nepodařilo se jí to. Nevlastní dceři se to povedlo a pán se rozhodl vzít si ji za ženu. Po nějaké době se jim narodilo dítě. Pozvali otce na křtiny, ale macechu nepozvali. I přesto jela macecha se svým mužem a vzala s sebou i svou dceru. „*I udělala té mužově dceři tak, že se stala kozou, a potom ji vyhnala do řeky, aby se utopila, a svou dceru položila na její místo.*“⁸⁴ Dítě však nepřestávalo plakat. Služebník s ním vždy chodil na procházku, kde volal kozu. Koza přiběhla, shodila kůži a dítě nakojila. Panovník šel jednoho dne se sluhou a vše viděl. Její kůži hodil do ohně a tím svou ženu zachránil. Macecha s dcerou byla koňmi roztrhána.

Stejný obraz se naskytne u pohádky Macecha a dcera nevlastní. Vdovec měl syna a dceru. Znovu se oženil se vdovou a ta měla také dceru z předchozího manželství. „*Ta žena dceru svou nade vše milovala a děti mužových nenáviděla. Konečně přemluvila svého muže, aby je zavedl do lesa a tam jich nechal.*“⁸⁵ Děti věděly, co na ně rodiče chystají. Vzaly si s sebou popel a po cestě ho sypaly. Po cestičce z popele se pak vrátily domů. Otec je potom zavedl znovu do lesa. Děti si vzaly s sebou měkkyně a sypaly je po cestě. Chtěly se opět vrátit po cestičce z měkkyní, ale zvěř je snědla. Děti zůstaly v lese, ale ne dlouho. Odvedli je s sebou židé. Chlapce chtěli sníst a dívka měla sloužit jejich matce. Když chlapce dostatečně vykrmili, měla ho matka upéct. Matka chtěla, aby si chlapec sedl na lopatu a poté ho chtěla vhodit do pece. Dívka jí ale řekla, aby chlapci nejdříve ukázala, jak se to má správně udělat. Hned, jak si matka sedla na lopatu, ji děti strčily do pece a běžely pryč. Děti dorazily ke studánce, kde potkaly nějakou ženu. Ta chtěla, aby jí dívka pohladila ve vlasech. Děvče jí potom vyprávělo vše, co se jim přihodilo. Žena řekla děvčeti, že kudy půjde, bude šťastná. Jakmile dívka bude plakat, místo slz jí budou z očí padat perly. Když bude mluvit, z úst jí vyrostne zlatá růže. Také dětem poradila, kudy se dostanou domů.

⁸⁴ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 288

⁸⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 280

„Když děvče spatřilo macechu a otce svého, počalo plakati, a macecha vidouc, že jí perly padají z očí, objala ji a řekla: »Dobře, že jsi přišla! A kdes tak dlouho byla?«⁸⁶ Dívka vše vyprávěla a z úst jí opravdu vyrostla zlatá růže. „S podivením tázala se macecha, kde takového daru nabyla? A děvče jí řeklo, že v lese u studánky od nějaké ženy. Tu hned macecha taky svou dceru vypravila do lesa ke studánce, aby jí ta žena taky dala takový dar.“⁸⁷ Žena u studánky jí však řekla, že když bude plakat, budou jí z očí padat krvavé slzy. Při mluvení se jí bude jazyk zavazovat a bude koktat. Takto se dívka vrátila domů. Pověst o nevlastní dceři se dostala až k carovi, který ji dal za ženu svému synovi. Dívka s sebou odvezla i bratra. „Druhá pak dívka se svou mateří a s otčimem zůstala v zármutku.“⁸⁸

V pohádce Ďábelský tanec se objevuje nádenice a má dvě dcery. Jedna dcera je vlastní a druhá je pastorkyně. V zimě musely dívky příst len. Pastorkyně šla jednou kolem pusté chalupy a uviděla tam světlo. Ze zvědavosti šla dovnitř, ihned ji vzal nějaký muž k tanci. Dívka se lekla a pokřižovala se před ním. Muž ji pustil a řekl, že jí bude pomáhat s předením. Když měla dívka hotovo, chtěl muž, aby s ním šla tančit. Dívka si ale chtěla nejprve odpočinout a najíst se. Potom se chtěla napít vody a do třetice chtěla, aby v komíně hořelo dříví a trochu se rozjasnilo. Jakmile zakokrhal kohout, muž zmizel. „Pastorka šla domů a přinesla macoše třikrát více přediva než její nevlastní sestra.“⁸⁹ Dívka do chalupy pak chodila každý večer. Macecha po nějaké době chtěla vědět, kam chodí příst a kdo jí s předením pomáhá. Dívka jí to tedy prozradila a macecha tam vyslala i svou vlastní dceru. Jakmile tam dívka vešla, objevil se opět muž a chtěl, aby s ním tancovala. Dívka si nejprve poručila jídlo, pití, rozdělení ohně a světlo. Jelikož se dívka nepokřižovala, vzal muž dívku k tanci. „...dvakrát se s ní zatočil a po třetí jí ukroutil hlavu a postavil do okna, duši pak vzal a odletěl. Časně ráno potom šla matka okolo pusté chalupy, a když spatřila v okně hlavu dcery své, řekla: »Oj, musila má dcerka mnoho napříst, protože kouká oknem a směje se.« Ale jak vešla do chalupy, tu teprv viděla všechno, jak bylo.“⁹⁰

⁸⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 281

⁸⁷ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 281

⁸⁸ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 282

⁸⁹ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 150

⁹⁰ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 150

V pohádce Víla přítelkyně a dvanácte měsíců pomocných byla také žena a ta svou dceru milovala, ale svou pastorkyni Marice nenáviděla. Obě dívky měly prát vlnu. Vlastní dcera dostala bílou a pastorkyně dostala černou. Pastorkyně měla úkol vyprat černou vlnu do běla. Macecha jí jinak hrozila vyhnáním ze stavení. Obě dívky šly k vodě a začaly prát vlnu. V té chvíli k nim přistoupila nějaká panna a ptala se, jestli nepotřebují pomoci. Dcera macešina pomoci nepotřebovala. Panna tedy pomohla s praním Marici. Vlna zbělela a když bylo vypráno, panna se ztratila. „*Macecha vidouc tu bílou vlnu, divila se i zlobila, že neměla proč pastorkyni vyhnati.*“⁹¹ V zimě pak macecha nařídila pastorkyni, aby jí v lese natrhala zralé jahody. Pokud by se tak nestalo, měla dívka zůstat v lese.

Dívka šla do lesa a potkala tam dvanáct mládenců. Těch dvanáct mládenců bylo dvanáct měsíců. Mládenci jí pomohli. Dívka tedy natrhala jahody a přinesla je maceše. Také maceše řekla, kdo jí k jahodám pomohl. Macecha poslala pro jahody i svou vlastní dceru. Ta také potkala dvanáct mládenců. Dívka ale byla vzpurná a chtěla rovnou ukázat jahody. Podařilo se jí také měsíce urazit, takže na ni poslali všelijaký nečas. Dívka pak byla ráda, že sotva došla domů. Mezitím se jeden bohatý mladý pán rozhodl vzít si pastorkyni. Maceše oznámil, kdy přijde a zasnoubí se s ní. „*Když ten večer přišel, vyhnala macecha pastorkyni, aby šla do koryta podle stavení spat; připravila večeri a dceru svou vystrojila, jak nejvíce mohla.*“⁹² Když pak snubcové přijeli, macecha je vítala. Kohout však kokrhál, že Marice je v korytě. Snubcové pochopili kohoutovo kokrhání a chtěli vidět pravou pastorkyni. Ještě ten večer ji odvezli. Macecha a její dcera zůstaly v hanbě přede všemi.

7.3 Vztah mezi králem a jeho syny

Druhý vztah, na který se zaměříme, je vztah mezi králem a jeho syny. V ruských pohádkách synové většinou svého otce uctívají, mají k němu respekt. V českých pohádkách je tomu naopak. Zde má král většinou tři syny a ti od něj dostávají nějaký úkol. Stává se, že úspěšný ze synů je vždy jen jeden, a to zejména ten nejmladší. Poté dochází ze strany bratrů buď k vraždě nejmladšího bratra, nebo k nějakému podvodu či lsti. Král bývá většinou svými syny obelhán. V závěru pohádky dochází k prozření a pravda vychází najevo. Král pak většinou žádá nejmladšího syna o odpuštění za neoprávněnou křivdu.

⁹¹ ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 120

⁹² ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, str. 121

Toto tvrzení můžeme doložit na pohádce Živá voda, kde získal živou vodu nejmladší ze synů. Druzí dva synové ho ale chtěli o štěstí připravít. Proto mu vyměnili láhev s živou vodou za láhev s vodou otrávenou. Svého otce krále pak obalamutili. Král si myslel, že nejmladší syn se ho snažil zabít, zatímco druzí dva synové z této situace vyšli dobře. Nejmladší syn byl zazděn. Nezemřel, neboť vlk mu nosil každou noc jídlo. Druhé dva syny však spravedlnost dohnala. Královi přišlo psaní od královny ze stříbrného zámku, aby poslal syna, který z jejího zámku přinesl živou vodu. Nejdříve byl poslán jeden a pak druhý syn. Byli označeni jako podvodníci. Až když královna poslala třetí psaní, a žádala, aby král poslal syna, který byl v jejím zámku, tak teprve král prohlédl. „*Ubohý král zůstal jako hromem omráčený. Viděl, že byl od těch dvou synů hanebně oklamán, a na smrt ho rmoutilo, že svého nejmladšího syna tak kvapně odsoudil, prve než ho byl vyslechnul.*“⁹³ Král nechal syna osvobodit a poprosil o odpuštění.

V pohádce Pták Ohnivák a liška Ryška měl král také tři syny. Vyslal je hledat ptáka Ohniváka pod příslibem poloviny království a nástupnictví. Synové se při hledání ptáka Ohniváka rozdělili. Opět byl úspěšný nejmladší z bratrů. Získal ptáka Ohniváka, koně Zlatohřiváka a zlatovlasou pannu. Na zpáteční cestě si chtěl odpočinout pod košatým stromem. Během té doby, kdy nejmladší z bratrů s ptákem Ohnivákem a zlatovlasou pannou pod stromem spali, se vraceli tou samou cestou také neúspěšní dva bratři. Ti se rozhodli bratra zabít a o království se podělit rovným dílem. „*Když přijeli domů, dali koně Zlatohřiváka do mramorové stáje, ptáka Ohniváka postavili s klecí do pokoje, kde král ležel, a zlatovlasé panně dali krásný pokoj a mnoho panen k posloužení. Starý nemocný král pohleděl na ptáka Ohniváka a ptal se synů svých, vědí-li co o nejmladším bratrovi. – »Neslyšeli jsme nic o něm,« řekli bratři, »někde snad zahynul.*“⁹⁴ Nejmladšímu z bratrů však pomohla liška Ryška zpátky k životu. Nenápadně se dostal do zámku a postupně se dostal ke koni Zlatohřivákovi, ptákovi Ohnivákovi i ke zlatovlasé panně. Jakmile ho kůň Zlatohřivák poznal, začal s radostí jíst, pták Ohnivák začal zpívat a zlatovlasá panna mu padla kolem krku. Poté vše vypravoval svému otci. „*Bratři tu stáli, viděli, že jsou prozrazení, a třásli se jako osika, ani slova nemohli promluvit.*“⁹⁵ Král poznal, že byl svými dvěma syny oklamán a nechal je popravít.

⁹³ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 36

⁹⁴ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 46-47

⁹⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 49

7.4 Vztah mezi králem a ostatními postavami

Král také bývá v některých pohádkách přechytračen jinými postavami. Například Jiřík ve Zlatovlásce i přes králův rozkaz, aby ani kousek ze vzácného hada neochutnal, kousek ochutnal, a tak porozuměl řeči zvířat. Král Jiříkovo provinění po nějaké době zjistil a poslal ho pro zlatovlasou pannu. Jiřík úkol splnil a králi zlatovlasou pannu přivezl. Král mu dal ale srazit hlavu. Zlatovláska Jiříka poté oživila pomocí mrtvé a živé vody. Král když viděl, že Jiřík byl mladší a krásnější než dříve, chtěl také omládnout. Poručil proto, aby mu také sřali hlavu. Kropili ho však nejprve živou vodou, kterou všichni vypotřebovali, a hlava králi pořád nesrostla. Teprve pak ho kropili mrtvou vodou. Hlava králi srostla, ale už nebyla živá voda na oživení krále. Král ale zřejmě už nikomu nechyběl.

Ke stejné situaci dochází i v pohádce Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda. Král přespal náhodně u uhlíře a uhlíři se té noci narodil syn. Sudičky mu předpověděly, že si vezme královu dceru. Král se rozhodl dítěte zbavit, aby se věštba nenaplnila. Uhlířova žena při porodu umřela, a tak král slíbil, že se o dítě postará. Dítě poručil utopit. Dítě se ale neutopilo a dostalo se k rybáři, kde bylo pojmenováno Plaváček. Král jel pak po letech kolem rybáře a chtěl trochu vody. Jakmile zjistil, že hoch, kterého u rybáře viděl, je to dítě, jež nechal utopit, udělalo se mu nevolno. Schválně ho poslal se psaním do královského zámku. Plaváček na cestě do zámku potkal starou babičku.

Ta ho nechala u sebe přes noc. Psaní, kde král prikazoval mládence zabít, babička přepsala, aby mládence oženili s královskou dcerou. Králi se tedy opět nepodařil jeho záměr. Poslal tedy svého zetě pro tři zlaté vlasy Děda-Vševěda. Doufal tak, že se ho zbaví. Plaváček se ke králově nelibosti nevrátil s prázdnou. Přinesl tři zlaté vlasy, k tomu ještě pěkné koně a veliké bohatství, které si vysloužil. Poté Plaváček vyprávěl králi, jak pomohl v jednom království znovu získat mladici jablka a v dalším království zase živou vodu. „...»*Mladici jablka! Živá voda!*« opakoval si potichu král. »*Kdybych jedno snědl, omladl bych; a kdybych i zemřel, tou vodou bych zas ožil!*« Bez meškání vydal se na cestu pro mladici jablka a pro živou vodu – a potud se ještě nevrátil. A tak se stal uhlířův syn zetěm královým, jak Sudička usoudila, a král – snad ještě pořád tam převáží přes černé moře!“⁹⁶

⁹⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*, str. 67

8. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo najít co nejvíce kouzelných prvků, jež se objevují v Erbenových českých pohádkách. Erben ve svých pohádkách pracuje s kouzelnými silami, nadpřirozenými schopnostmi, přeměnami a zakletím. Nechybí zde ani mluvící zvířata, zázračné předměty a pohádkové bytosti. Ke kouzelným prvkům lze také přiřadit „kondenzaci“ času. Čas v pohádkách plyne rychleji než je obvyklé. Erben nezapomíná ani na nereálné předměty bez jakékoliv zázračné schopnosti jako např. zlatý klíč, zlatý zámek, zlatý most apod. I tyto předměty dodávají pohádkám na kouzelnosti. Mou snahou bylo také stanovit funkci kouzelných prvků. V Erbenových pohádkách totiž vždy hlavnímu hrdinovi někdo pomáhá a někdo škodí. Vyčlenila jsem tedy funkci kouzelných pomocníků a funkci kouzelných odpůrců. Kouzelnými pomocníky jsou většinou mluvící zvířata, různé bytosti s nadpřirozenými schopnostmi nebo i zázračné předměty. Kouzelnými odpůrci jsou tradičně draci, černokněžníci a různé zlé babice.

Kromě kouzelných prvků tu jsou samozřejmě zastoupeny i prvky reálné. Erben zde užívá např. krutost, závist, strach, touhu po dítěti, narození dítěte, smrt atd. Během srovnávání poměru mezi prvky reálnými a kouzelnými docházím k závěru, že prvky reálné jsou v českých pohádkách zastoupeny méně, oproti prvkům kouzelným. Erben měl zřejmě zálibu v hromadění kouzelných prvků, což můžeme vidět např. na pohádkách Hrnečku, vař!, Jirka s kozů a Otesánek. Autor tu také pracuje se schématem zločin, trest a vykoupení podobně jako ve svém díle Kytice. Zločin bývá vždy potrestán a v závěru je vše odpuštěno. *„Erben ve svých českých pohádkách plně vystihl a rozvinul ideovost české lidové pohádky. Jeho pohádky stejně jako lidové umění slovesné jsou hluboce a radostně optimistické. V tomto optimismu je vyslovena celá životní filosofie našeho lidu, jeho mravní názor. Erbenovy pohádky prostupuje především nezlomná víra ve vítězství dobra a spravedlnosti, víra, která překonává všechny překážky, všechnu nenávist, zlo, opovrhování člověkem a jeho mravními hodnotami. Dané slovo je zákon, je třeba je čestně plnit. Kdo dané slovo porušuje, vezme za to spravedlivou odplatu. Jen to, co je v životě krásné, ušlechtilé a dobré, má právo žít. Tato láska ke kladným projevům života, jako je obětavost, čestnost, hluboký lidský cit, touha po spravedlnosti, důslednost a vytrvalost v boji proti všem záporným projevům lidské bytosti a společenského života, to všechno vyslovují lidové pohádky a to také zdůrazňují pohádky Erbenovy.“*⁹⁷

⁹⁷LUŽÍK, Rudolf. *Klasický vypravěč české pohádky*. In: České národní pohádky, str. 18

V ruských pohádkách se snažím hledat motiv krutosti, jenž je pro dané pohádky velmi charakteristický. V těchto pohádkách nechybí sekání různých částí těla jako např. hlavy, rukou, prstů. Narazit tu můžeme také na vypíchání očí apod. Tyto pohádky jsou opravdu kruté a dalo by se polemizovat, zda lze v tomto případě ještě mluvit o pohádkách. Jejich čtením si můžeme spíše připadat trochu jako v hororu.

Poté srovnávám české a ruské pohádky z hlediska jejich kouzelnosti. Můžeme říci, že v ruských pohádkách stejně tak jako v českých nalezneme dostatek kouzelných prvků. Objevují se tu také zázračné předměty, nereálné předměty, různé přeměny, pohádkové bytosti atd. Dochází zde také ke ztělesnění nadpřirozených jevů a přírodních živlů. V českých pohádkách je zhmotněno např. štěstí a rozum. V ruských pohádkách zase např. štěstí, bída, vítr. V ruských pohádkách však Erben používá násobení kouzelných prvků narozdíl od pohádek českých. Ruský hrdina např. bojuje se třemi draky a poté ještě s jejich manželkami. Dále se tu také objevují tři Baby-Jagy. Podobné výjevy v českých pohádkách nenajdeme. K dalšímu rozdílu dochází v pojetí postav. V českých pohádkách jsou jasně dány kladné a záporné postavy. V některých ruských pohádkách ale typické záporné postavy jako např. Baba-Jaga mají kladnou funkci. Nesnaží se škodit, ale pomáhat hlavnímu hrdinovi. Rozdíly najdeme také u vztahů mezi postavami českých a ruských pohádek. U ruských pohádek se často naskytá obraz matky a nevlastní dcery. Častějším je však vztah mezi matkou, vlastní a nevlastní dcerou. U českých pohádek bychom tyto vztahy hledali marně. Na druhé straně v českých pohádkách se zase objevuje vztah mezi králem a jeho syny. Ti se většinou snaží svého otce nějak oklamat. V druhém případě bývá král také často přechytračen jinými postavami. To bychom zase v ruských pohádkách nenalezli.

9. Seznam literatury

DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben: studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1970. str. 440

JIRÁT, Vojtěch. *Erben, čili, Majestát zákona*. 1. vyd. Praha: J. Podroužek, 1944. str. 34

ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953. str. 334

ERBEN, Karel Jaromír. *České národní pohádky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. str. 221

GRUND, Antonín. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935. str. 257

ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské bájesloví*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2009. str. 511. ISBN 978-80-86420-37-0

PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 2008. str. 343. ISBN 978-80-7319-085-9

ČERVENKA, Jan. *O pohádkách: sborník statí a článků*. 1. vyd. Praha: SNDK, 1960. str. 308

10. Resumé

Ve své bakalářské práci na téma Kouzelné prvky v pohádkách Karla Jaromíra Erbena se nejdříve zabývám Erbenovým životem. Dále se snažím pomocí ukázek najít konkrétní kouzelné prvky. Následně hledám i prvky reálné a porovnávám poměr mezi nimi. U ruských pohádek se zabývám motivem krutosti a snažím se ukázat rozdíly mezi pohádkami českými a ruskými. V závěru shrnuji poznatky vyplývající z jednotlivých kapitol.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Karel Jaromír Erben, kouzelné prvky, reálné prvky, motiv krutosti

ABSTRACT

In my bachelor work on the topic of the Magical elements of Karel Jaromír Erben I first engage Erben's life. Later, I am trying to find concrete magical elements by certain extract. Afterwards I am looking for real elements and I compare the rate between them. In case of Russian fairy tales I engage the motive of cruelty and I am trying to show the difference between Czech and Russian fairy tales. In the end I sum up knowledge emerging from each chapters.

KEYWORDS:

Karel Jaromír Erben, magical elements, real elements, motive of cruelty